

Bestemmelse af Mark Guldtal (og Plov- tal) for Gods i Ning og Hasle samt Øster- og Vester Lisbjerg Herreder, som har tilhørt Aarhusbispen og hans Kapitel.

Udarbejdet med Understøttelse af *den grevelige Hielm-
stjerne-Rosencroneske Stiftelse af Poul Rasmussen.*

I. Kilderne.

Af de samtidige Kilder til Kapitelgodsets Historie i
Middelalderen har Overleveringen bevaret os en væ-
sentlig Part af *Domkirkens Adkomstbreve*¹⁾ og *Kan-
nikebordets Jordebog fra c. 1315*²⁾, endvidere *Biskop
Ulriks Vedtægtsændringer af 23-8-1427*, der indehol-
der en Fortegnelse over det udskiftede Bordgods³⁾,

¹⁾ Af Kapitlets Breve kendes praktisk talt kun de, som er beva-
ret i Afskrift i Aarhusbogen (Additamenta Fol. 53 i det kgl.
Bibliotek, trykt i 6. Bind af »Scriptores Rerum Danicarum«.
Brevene vil naturligvis efterhaanden blive udgivet i »Diplo-
matarium Danicum«). Om Kapitlets Breve se i øvrigt Re-
pertoriets, 1. Rk., Bd. 4, S. 45 og 2. Rk., Bd. 8, S. 58.

²⁾ Jordebogen, der er en Del af Aarhusbogen, er trykt i »Scrip-
tores Rerum Danicarum«, Bd. 6, S. 423—436, og kommenteres
af næsten alle, der har behandlet det danske Kameralvæsen
i Middelalderen. Af mere udførlige Behandlinger kan nævnes
Johs. Stenstrups i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«
S. 60 ff., Sv. Aakjærs i Kommentaren til Kong Valdemars Jor-
debog S. 480 ff. samt »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 85 ff.

³⁾ Indført i Aarhusbogen og trykt i »Scriptores« Bd. 6, S. 468 ff.

Tabel over Afgifterne af de Gaarde, som laa i de samme Byer i Hasle Herred og tilhørte de samme Præbender 1427 og 1648.

Præbendets Navn	Byens Navn	Gaardenes Betegnelse 1427	Afgiften i 1427	Omregnet til Ørtug	Kornafgiften i 1648 angivet i Ørtug	Afgiftens Forøgelse 1427—1648	
Hasle	Vejlby	Jæss Hwith	1 oram	3	6	} Gennemsnitlig $\frac{7}{10}$	
do.	do.	Jæss Awesson	1 oram cum dimidio solido	3½	6		
do.	do.	Niss Thyrison	1 oram	3	4		
do.	do.	Niss Skarp	3 oras	9	7		
do.	do.	Jæss Jeipson	3 oras	9	8		
do.	do.	Thyri Mattisson	dimidiam oram	1½			
do.	True	terre desolate in T.	1 pund annone	2	3		1
Kolkot	Aaby	Ketillus	1 oram cum dimidio solido	3½	4		½
do.	do.	Stigotus	1 pund	2	3		1
do.	do.	Laurentius	1 oram cum dimidio solido	3½	4		½
do.	do.	Gødi	do.	3½	4	½	
do.	do.	Jacobus	do.	3½	4	½	
do.	do.	Petrus Nicolai	5 solidos	5	6	1	
do.	do.	Johannes Thrugilli	1 oram cum dimidio solido	3½	4	½	
do.	do.	Johannes Kelson	do.	3½	4	½	
do.	do.	de Degetbol	1 pund annone	2	2 cl. 4	0 cl. 2	
do.	Brendstrup	in Brenstorp	1 pund	2	2	0	
do.	do.				8		
Egaa	Aarslev	Niss Smith	2 oras	6	7	1	
do.	do.	Cristina	do.	6	7	1	
do.	do.	Andreas	5 solidos	5	6	1	
do.	do.	Jæss Jwl	5 solidos annone	5	6	1	
do.	do.	Karl	2 oras	6	6½	½	
do.	do.	Palno Hofwet	3 oras	9	10	1	
do.	do.				4		
do.	do.				4		
do.	do.	(Se Fodnoten S. 217)			4		
do.	do.				5		
do.	do.				2		
do.	do.				2		
do.	Hasle	in Haslæ	1 pund	2	4	2	
St. Olav	Kasted				4	1	
do.	do.				4	1	
do.	do.	in Kalstet	dimidia marka	12	4	1	
do.	do.				4	1	
do.	Gellerup				4	1	
do.	do.				4	1	
do.	do.	in Giældorp	dimidia marka	12	4	1	
do.	do.				4	1	
do.	do.				4	1	
Aarslev	Tilst	2 curie desolate	pro 2 oris	6	3	½	
do.	do.				4	½	

1548 afstod Kapitlet en Gaard i True, og 1587 fik det en i Brendstrup; men derudover er der ikke overleveret os noget Vidnesbyrd om, at Kapitlet har faaet eller mistet Gods i disse Byer i Tiden 1427—1648.

samt en *Registratur til en Jordebog over en Del af Kapitlets Gods*, som er affattet 1427 eller bygger paa en Jordebog fra dette Aar³⁾.

Biskop Ulriks Vedtægtsændringer er den eneste af disse Kilder, som aldrig har været gjort til Genstand for en mere indgaaende Undersøgelse, og hvis rette Benyttelse derfor forudsætter nogle faa Bemærkninger.

Det fremgaar af den Side 178 meddelte Tabel, at Kornafgiften i Tiden 1427—1648 er blevet forhøjet gennemgaaende yderst regelmæssigt med 1 eller $\frac{1}{2}$ Ørtug pr. Gaard, saafremt man forudsætter, for det første, at der svarer en og kun een Gaard i 1648 til en Gaard i 1427, for det andet, at Vedtægtsændringernes ubenævnte Mark, Øre og Ørtug er Mark, Øre og Ørtug Korn, for det tredje, at et Præbendes Gods i en bestemt By kun betegnes som Gods, der ligger i vedkommende By (in Haslæ, in Kalstet, in Giældorp), hvis det bestaar af Gaarde, som betalte lige meget i Landgilde. Der er altsaa Grund til at antage, at disse Forudsætninger er rigtige.

I Regelen nævnes Fæsterne baade ved For- og Efternavn; men undertiden opgives alene deres Fornavn. Dette synes fornemmelig at være Tilfældet, naar de var Kvinder, eller deres Navne ikke hørte til de alleralmindeligste (Cristina, Kari, Amdi, Mathias, Stigotus, Gødi, Jacobus, Ericus, dog ogsaa Laurentius og Andreas). Fæstere, som hed Jens, Peter eller Niels, nævnes altid ved Efternavn.

I det 17de Aarhundrede maatte Kapitlets Gaarde ogsaa præstere andre Landgildeydelse end Korn, der er den eneste Afgift, Vedtægtsændringerne opgiver. Da Godset er tilstrækkelig bestemt for Vedtægternes Formaal, naar Kornafgiften er anført, og det i øvrigt er almindeligt, at Fortegnelser paa Jordegods springer mindre væsentlige Afgifter over, er det ikke sandsynligt, at Kornafgiften var den eneste, Kapitlets Fæstere betalte i 1427.

Vedtægtsændringerne behandler alene de Præbender, der havde Andel i det gamle fælles Kannikebord, og omtaler

³⁾ Trykt i »Kirkehistoriske Samlinger« 3. Rk., Bd. 5, S. 322 ff. og beskrevet sammesteds samt i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1941, S. 65.

kun deres Gods, for saa vidt som det var Dele af Bordgodset, medens deres Særgods, deriblandt altid de Kirker og Gaarde, som har givet Præbenderne Navn, ikke beskrives. Det er derfor sandsynligt, at Gods, der ikke er anført i Vedtægtsændringerne, men som man kan paavise har ligget til et af de ti Bordpræbender i Middelalderen, har hørt til dette Præbendes Særgods.

Den Rækkefølge, hvori Vedtægtsændringerne behandler de forskellige Præbender, er nøjagtigt den samme som den, hvori de er opført i Kapitlets Jordebog fra 1648, naar lige bortses fra Præbenderne Lime, Beatæ Mariæ Virginis og St. Olavi, der i 1648 var perpetuerede til Læsemesteren og Præsterne i Aarhus og derfor i Jordebogen beskrives efter de andre Præbender. Denne Overensstemmelse bærer Vidne om, at Fortegnelsens Disposition er traditionsbunden og med tilbørlig Forsigtighed kan benyttes ved Bestemmelsen af Præbendernes Alder⁴⁾.

Efter Reformationen tilfaldt Kirkens Gods Kongen, som lod Kapitlerne bestaa og forlenede sine Embedsmænd, gejstlige som verdslige, med de forskellige Kanonikater og Vikariater, medens visse Herlighedsydelse, t. Eks. Gæsteriet, blev lagt ind under verdslige Storlen. Af Kilderne til Aarhus Domkapitels Godshistorie i den nyere Tid benytter nærværende Artikel *Kapitlets Jordebog fra 1648*⁵⁾, *Kronens Skøder*, der giver Oplysninger om Forandringer i Godsets Masse, som ikke skyldes private Gaver og kontante Salg til Kapitlet eller Mageskifter mellem de enkelte Præbender⁶⁾, samt *Aarhusgaard Lens Jordebøger 1579 og 1599*,

⁴⁾ Jvnf. J. O. Arhning »Roskilde Domkapitels Historie« I, S. 95 ff. Ogsaa mellem Jordebogen 1427 og Jordebogen 1648 er der i øvrigt Overensstemmelse med Hensyn til den Rækkefølge, hvori Præbenderne omtales, blot anføres Præbendet Holmstrup i Jordebogen 1427 før, men i Jordebogen 1648 efter Præbendet Aaby.

⁵⁾ Danske Kancellis Arkiv B. I. 2. f. Diverse Breve, Dokumenter og Akter sagligt ordnede, XII, 3, d.

⁶⁾ Ifølge Forordet medtager Rigsarkivets Udgave af Kronens Skøder baade Kapitlets Mageskifter med private og med Kon-

hvori Kapitlets Gaarde findes indført blandt dem, der svarede Gæsteri, men ikke sædvanlig Landgilde⁷⁾. Lensjordebogen 1579 er uden Dato, men er dateret af Henrik Larsen i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 123. Den er af særlig Interesse i denne Forbindelse, fordi den er den eneste, som holder Jærgæsteriet ude fra Hovhestegæsteriet.

Foruden disse specielle Kilder, som kun behandler Kapitlets og Kronens Gaarde, har *Præsteindberetningerne fra 1661*⁸⁾, *Matriklerne 1664 og 1688* og *Markbøgerne* fundet Anvendelse, dels til Kontrol, dels og navnlig til Bestemmelse af Gaardenes Mark Guldtal. Det er Svend Aakjær, der først har gjort opmærksom paa Præsteindberetningernes værdifulde Oplysninger⁹⁾, medens den Metode, der gør det muligt at bestemme Byernes Bol og derigennem deres Mark Guldtal ved Hjælp af Markbøgerne, er fundet af Henrik Larsen¹⁰⁾.

I Rigsarkivet opbevares en *Jordebog for Aarhusgaard Len fra 1544*¹¹⁾, der paa mange Punkter afviger stærkt fra Lenets yngre Jordebøger. Medens Aarhusgaard Len saaledes senere hen kun omfattede Kronens Gods i Ning, Hasle og Vester-Lisbjerg Herreder, saa

gen. Bemærkes maa det dog, at ikke alle Mageskifter har faaet Kongens Stadfæstelse. I det mindste foreligger der intet Kongebrev, som angaar de Mageskifter, Kapitlet i Henhold til de i »De ældste danske Arkivregistraturer«, Bd. 5, S. 310, omtalte Breve har afsluttet med Hans Stygge og Gjord Pedersen Galt.

⁷⁾ Det maa dog erindres, at Gæsteriet undertiden var overladt til andre end Stiftslensmanden, t. Eks. Præbendets Besidder.

⁸⁾ Præsteindberetningerne udgør Hovedstammen af Sognejordebøgerne paa Landgilde, Udsæd og Avling 1661—62 (Rigsarkivet).

⁹⁾ For Aarhusegnens Vedkommende se specielt Kom. til Valdemars Jordebog S. 482 f.

¹⁰⁾ »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1918, S. 177 ff.

¹¹⁾ Jvnf. Thomas B. Bang i »Fortid og Nutid«, I, S. 146.

indeholder Jordebogen fra 1544 ogsaa Oplysninger om de Ydelser, der svaredes af Gaarde i Framlev, Hjelmslev, Sabro⁹⁾, Galten, Øster-Lisbjerg, Sønderhald, Nørre-Dyrs, Mols, Onsild, Støvring, Nørhald¹⁰⁾, Gerlev, Sønder-Dyrs, Bjerger, Hatting, Nim og Vore Herreder, altsaa alle Stiftets Herreder med Undtagelse af Rovsø Herred, Hads Herred, hvis Bispegods har ligget under Aakær, og Lysgaard, Hids, Vrad, Gern, Tyrsting og Hovlbjerg Herreder, hvis Bispegods efter Herredernes Beliggenhed og Registraturen over Silkeborgs Breve¹¹⁾ at dømme har hørt til Silkeborg. Omvendt bestyredes alt Kronens Gods i Ning Herred, i alt over 100 Gaarde, længere ned i Tiden af Lensmanden paa Aarhusgaard, medens Jordebogen fra 1544 kun medtager om ved en Fjerdedel af disse Gaarde, deriblandt nok velkendt Bispegods som Havreballegaard og Malling Bisgaard, men slet ikke ældgammelt Kongegods som f. Eks. Viby Birk¹²⁾. De eneste Herreder, for hvis Vedkommende der bestaar en næsten fuldstændig Overensstemmelse mellem Jordebogen 1544 og de yngre Lensjordebøger, er Hasle og Vester-Lisbjerg Herreder, der begge var Bispens Skibelser. Selv om Enkeltheder vedrørende Godsets Herkomst først kan afgøres ved en Undersøgelse af de enkelte Byers Godshistorie, kan det altsaa ikke betvivles, at Aarhusgaard Len i 1544 i alt

⁹⁾ Skanderborg Lens Jordebog 1573 anfører altid, hvorfra det Fæstegods stammer, som først for nylig var blevet lagt ind under Lenet. En Jævnførelse viser, at de Gaarde i Framlev, Hjelmslev og Sabro Herreder, der var kommet til Skanderborg fra Aarhusgaard, netop er dem, som Jordebogen 1544 omtaler.

¹⁰⁾ Onsild, Støvring og Nørhald havde de to sidste katolske Bispes haft i Pant.

¹¹⁾ »De ældste danske Archivregistraturer« II, S. 1—111 (Registraturen omfatter dog ogsaa Tvilum og Essenbæk Klosters Gods).

¹²⁾ Se Kong Valdemars Jordebog ed. Sv. Aakjær S. 5. Viby Sogn grænser op til selve Aarhus By.

væsentligt bestod af det Gods, som før Reformationen var blevet forvaltet af Bispens Foged paa Aarhusgaard.

Hvad de fire Herreder angaar, som særlig har Interesse i denne Forbindelse, følger det af det ovenfor anførte, at Bispem næppe har ejet andre Gaarde i Ning Herred end dem, hvis Landgilde opgives i Jordebogen 1544. I Øster-Lisbjerg Herred skyldte de fleste af Kronens Bønder til Kalø. Til Aarhusgaard Len hørte kun c. 40 Gaarde, som paa to nær alle laa i Hornslet, Mørke og Skødstrup Sogne, og hvoriblandt tidligere Bispegods som Holmegaard (Rosenholm) og Ommestrupgaard befandt sig. Det er sandsynligt, at Bispestolen heller ikke i Øster-Lisbjerg Herred har besiddet andet Gods end det, der er optaget i Jordebogen. Af Bispeksibelserne, Hasle og Vester-Lisbjerg Herreder, tilkom Selvejernes faste Afgifter — for Hasle Herreds Vedkommende i det mindste fra Midten af det 14. Aarhundrede¹³⁾ — Bispem. At Kongen har besiddet Fæstegods i disse Herreder, er ikke udelukket; men da han^{7/6} 1517 og ^{14/12} 1528 giver Bispem Kvittering for modtagen Landehjælp af Hasle Herred og Lisbjerg Bispeksibelse, har Lensmandens Funktioner i begge Herreder aabenbart været udøvet af Bispem, hvorfor det maa forventes, at ogsaa Kronens eventuelle Fæstegaarde blev indlemmet i det 1536 oprettede Aarhusgaard Len.

De Oplysninger om Bispegodset, der kan hentes fra Jordebogen 1544, og som desværre ikke omfatter Gæsteriet, er suppleret ved Hjælp af en Række yngre Kilder som *Lensjordebøgerne 1579 og 1599*, *Kronens Skøder*, *Præsteindberetningerne 1661*, *Matriklerne 1664*

¹³⁾ Johs. Stenstrup »Studier over Kong Valdemars Jordebog« S. 173 og S. 204, Sv. Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog S. 50, Mogens Lebech i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 2, S. 288.

og 1688 og *Markbøgerne*. Fra Tiden før 1544 er der derimod ikke overleveret os meget andet af Betydning end nogle faa Adkomstbreve. En Registratur over Brevene paa Aarhusgaard svarende til de i »De ældste danske Archivregistraturer«, II, trykte fra Aakær og Silkeborg findes ikke.

II. Forholdet mellem Antallet af Hovhestes Gæsteri og Mark Guld.

A. *Vejlby*¹⁴⁾.

Ved Hjælp af de ovenfor omtalte Kilder kan man fastslaa, at af de 30 Gaarde, som fandtes i Vejlby, har Domkapitlet rimeligvis ogsaa før Reformationen ejet de 17, medens 6 Selvejergaarde laa under Bispestolen, og 6 Fæstegaarde tilhørte Bispen eller muligvis Kongen. Der er altsaa kun een Gaard, som efter alt at dømme hverken kan have tilhørt Kapitlet eller Bispen i den katolske Tid.

Præsteindberetningerne fra 1661 opgiver, hvor mange Ottinger der hørte til Byens forskellige Gaarde, og da vi fra Kannikebordets Jordebog c. 1315 ved, at hver Otting var paa 1 Mark Guld, kan vi ved at sammenholde Præsteindberetningen med Matriklen 1664 og Jordebøgerne 1648, 1579 og 1599 godtgøre, at Gaardene har haft saa mange Mark Gulds Jord og svaret saa mange Hovhestes Gæsteri, som nedenstaaende Tabel udviser. Af Hensyn til senere Afsnit er det i Tabellen anført, hvor mange Ørtug Kapitelgaardenes Kornafgift androg i 1648, og oplyst, om de respektive Gaar-

¹⁴⁾ Kildematerialet til Vejlbys Historie (dog ikke Jordebogen 1544) er trykt i Henrik Larsens Afhandling om Vejlby i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 94 ff.

Tabel 2¹⁵⁾.

Mark Guld	6	$(1+1\frac{1}{3})+(1\frac{1}{2}+2\frac{2}{3})=5\frac{1}{2}$ ¹⁶⁾		5	5	4 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	4	4	4	4	4	4				
Hovheste	. 4	$1\frac{1}{3}+2\frac{2}{3}$	=4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4				
Ørtug Korn		$(3\frac{1}{2}+1\frac{1}{2})+(4)$	=9	8	8	6	8	7	6								
Størrelse	. 1	$\frac{1}{2}+\frac{3}{4}$		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				
<hr/>																	
	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3	3	3	3	2 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	2	2	2	2	1
	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	3	3	3	4	3	3	2	2	2	2	1
	6	6	6				4	4			4	4	2				$(\frac{1}{2}+1\frac{1}{2})=2$
	1	1	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	

de var Helgaarde, Trefjerdedelsgaarde, Halvgaarde eller Bol.

Af Tabellen fremgaar det, at der skulde svares en Hovhests Gæsteri af hver af de fire første Mark Guld og fire Hestes Gæsteri af Gaarde, der havde fra fire til seks Mark Gulds Jord. Af Undtagelser fra denne Regel¹⁸⁾ findes der kun tre, idet en Gaard paa to Mark Guld svarede tre Hestes Gæsteri, medens to paa 2 $\frac{1}{2}$

¹⁵⁾ I Gæsterifortegnelsen fra 1579 er ingen af Corporis Christi Præbendets Gaarde optaget. Deres Gæsteri har altsaa ikke været forlenet til Stiftslensmanden.

¹⁶⁾ I 1648 og 1661 var denne Gaard, Byens Præstegaard, delt i to, af hvilke den ene havde 1 Mark Gulds Jord foruden 1 $\frac{1}{3}$ Mark Guld Kirkestuf og svarede 1 $\frac{1}{3}$ Hests Gæsteri, medens den anden havde $\frac{1}{2}$ Mark Gulds Jord foruden 2 $\frac{2}{3}$ Mark Guld Kirkestuf og svarede 2 $\frac{2}{3}$ Hests Gæsteri. At der imidlertid oprindeligt kun har været een Gaard, fremgaar af Gæsterilisten i Lensjordebogen 1579, der ikke anfører nogen Gaard, som svarede 1 $\frac{1}{3}$ eller 2 $\frac{2}{3}$ Hests Gæsteri, men derimod nævner en, som ikke kan identificeres med nogen af de Gaarde, som kendes fra de yngre Kilder, og hvis Gæsteri beløb sig til 4 Heste, altsaa netop Summen af de to Gaardes Gæsteri. — Ifølge Matriklen 1664 var den største af de to Gaardes Kornafgift kun paa 3 Ørtug.

¹⁷⁾ Gaarden var øde og svarede rimeligvis af den Grund ikke Gæsteri.

¹⁸⁾ I Tabellen trykt med federe Typer.

Mark Guld svarede henholdsvis tre og fire Hestes Gæsteri.

B. Ølsted.

Af de 12 Gaarde i Ølsted tilhørte 7 Kapitlet, medens 4 var Selvejrgaarde, der svarede Afgift til Bispen. Den tolvte var Byens Annekspræstegaard, hvis Herlighed Bispen troligt nok har ejet eller været forlenet med.

Præsteindberetningen fra 1661 anfører, hvor mange Mark Sølv's Jord hver enkelt Gaards Agertilliggende var takseret til, og da 1 Mark Sølv er $\frac{1}{6}$ Mark Guld, kan man paa Grundlag af Præsteindberetningen og de forskellige Jordebøger udarbejde en Tabel, der viser, hvor mange Mark Gulds Jord der laa til hver Gaard, og hvor mange Hovhestes Gæsteri¹⁹⁾ de maatte svare. Ligesom ved Vejlbj, og af den samme Grund, er der tillige meddelt Oplysninger om Gaardenes Størrelse og om Kapitelgaardenes Kornafgift.

Tabel 3.

Mark Guld .	4 $\frac{3}{4}$	4 $\frac{1}{8}$ ²⁰⁾	3 $\frac{3}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{4}$	2	1 $\frac{7}{8}$	1 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$	$\frac{3}{4} + x$ ²²⁾	$\frac{3}{4}$
Hovheste ..	4	4	4	4	4	4	2	2 ²¹⁾	4	2	2	1
Ørtug Korn	6	6			4	3			2	2		1
Størrelse ..	1	1	1	1		$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Bol

¹⁹⁾ Af Lensjordebogen 1579 fremgaar det, at Gaardene, som ikke tilhørte Kapitlet, foruden Hovhestes Gæsteri ogsaa svarede Jærgæsteri. Jærgæsteriet, som i øvrigt kun forekommer yderst sjældent i Hasle og Vester-Lisbjerg Herreder, slaas i Jordebogen 1599 sammen med Hovheste Gæsteriet, idet en Jægerhest og en Hovhest regnes lige. — NB. Her som i Vejlbj er Gæsteriet, der svarede af Corporis Christi Præbendets Gaarde, ikke medtaget i Gæsterilisten i Jordebogen 1579.

²⁰⁾ Denne Gaard og kun den tilhørte et Bordpræbende, nemlig St. Olafs Kirkes. Dens Kornafgift var 1427 og 1648 6 Ørtug Korn.

²¹⁾ I Jordebogen 1579 er denne Gaard kun sat til Jærgæsteri,

I Ølsted betaltes der altsaa 4 Hestes Gæsteri af Gaarde paa 4 til 5 Mark Guld, men i øvrigt 1 Hests Gæsteri af hver hel og af alle ægte Brøkdele af en Mark Guld. Denne Regel er dog fraveget for to Gaardes Vedkommende²³⁾, som begge svarede 4 Hestes Gæsteri, skønt den ene var paa $2\frac{1}{4}$ og den anden paa $1\frac{3}{4}$ Mark Guld, og Gaardene efter Størrelsen af deres Kornafgift at dømme virkelig kun har haft saa mange Mark Sølv Jord som i Præsteindberetningen opgivet. Da disse Gaarde tilhørte det samme Præbende og i Jordebøgerne altid anføres lige efter hinanden, og da Summen af deres Mark Guldtal er 4, altsaa netop det Antal Mark Guld, der svarer til hver enkelt Gaards Gæsteri, ligger det imidlertid nær at formode, at det drejer sig om en Gaard, der var delt i to og paa saa sent et Tidspunkt, at man havde glemt de Regler, hvorefter Gæsteriet blev paalignet, og derfor satte hver Gaard til det samme Gæsteri, som den oprindelige Gaard havde svaret, ganske som man gjorde med Smaaredsel og lignende Afgifter, der i det store og hele var lige store for alle Gaarde.

C. Kolt.

Ifølge Jordebogen fra c. 1315 laa der til Kolt By 30

til Gengæld nævner Gæsterilisten en Mand, der svarede 2 Hovhestes Gæsteri, og hvis Gaard ikke kan identificeres med nogen af Byens øvrige Gaarde i de andre Kilder. Efter Jordebogen 1599 at dømme svarede Gaarden 2 Hovhestes og $\frac{1}{2}$ Jægerhests Gæsteri.

²²⁾ Til Præstegaarden hørte der foruden de 6 Mark Sølv, som var Gaardens Andel i den egentlige Bymark, nogle Særstuf, som ifølge Præsteindberetningen »icke til Hobe er offr 1 Ortogs Land«. Da Gaarden er en Halvgaard, der, »naar Kongskat skriffuis eller Soldatter udskaffes samt udj Rytterhold maa holde lige halfft imod den, der tager 38 eller 33 Mark Sølv«, er det dog sandsynligt, at disse Stufjorder er eller i det mindste har været betydeligt større.

²³⁾ I Tabellen er deres Gæsteri trykt med federe Typer.

Mark Gulds Jord foruden Kirkestufet²²⁾). Da Byen i Matriklen 1688 blev ansat til 40—41 Tdr. Hartkorn, kan man altsaa regne med, at 1 Td. Hartkorn svarede til om ved $\frac{30}{40} + \frac{2}{40}$ Mark Guld, hvor a er Kirkestufets Mark Guldtal. Kirkestufet udgjorde sædvanligvis en Part af Præstegaardens Jordtilliggende, og da Præstegaarden i Kolt var paa 5,5 Tdr. Hartkorn, tager man næppe meget fejl ved at sætte 1 Td. Hartkorn til mellem $\frac{3}{4}$ og $\frac{3}{4} + \frac{1}{10}$ Mark Guld.

Efter Reformationen og sandsynligvis ogsaa i den katolske Tid havde Kapitlet tre af Byens fem Gaarde, medens en tilhørte en Adelsmand²³⁾, og den femte var Præstens Anneksgaard, hvis Herlighed aabenbart hverken har været i Kapitlets eller i Bispens Besiddelse. Beregnet efter deres Hartkorn 1688 havde disse Gaarde tilsammen mellem 17,7 og 20 Mark Guld, hvoraf mellem 9,6 og 10,8 tilhørte den samme Gaard. Da Kapitlet i 1315 ejede 17,5 Mark Guld i Kolt, og de 10 Mark Gulds Jord laa under een og samme Gaard,

²²⁾ Se »Østjydske Hjemstavn« 1941, S. 32 ff.

²³⁾ De i Kronens Skøder« refererede Mageskifter af 6.-1.—1551 og (12.-5.—1579 og) 15.-3.—1582 drejer sig om Gaarde, som ganske vist laa i Kolt By og derfor i Skøderne betegnes som Gaarde i Kolt, men hvis Marker var den nedlagte Kunnerupgaard's Jorder, som laa i Ormslev Sogn og var uden Forbindelse med Kolt Bymark. Da den Gaard i Kolt, som Niels Lykke 29.-1.—1432 skænkede Mariager Kloster, betalte samme Kornafgift som en af de to Gaarde, Klosteret 1551 havde i Kunnerup, og Klosteret ingen Gaarde ejede i selve Kolt, maa ogsaa denne Gaard have været en Kunnerup-Gaard (Klosterets anden Gaard erhvervede det rimeligvis i 1492, se »De ældste danske Arkivregistraturer« V, S. 739). Det samme har muligvis været Tilfældet med de to Gaarde, hvoraf Mogens Henriksen 17.-11.—1464 skødede en Part til Anders Jacobsen til Stenalt, i det mindste er Summen af deres Kornafgifter lige saa stor som Summen af to af Kunnerup-Gaardenes. Udelukket er det dog ikke, at disse Gaarde saavel som det Gods i Kolt, som Christoffer Lykke havde solgt (se Skiftet 9.-5.—1473), var Parter af den Gaard i Kolt By, som senere var i privat Eje.

Tabel 4.

Mark Guld	9,6(—10,8)	4,9(—5,6)	3,2(—3,6)
Hovheste	5 ²⁴⁾	4	3
Ørtug Korn	4½	4	3
Størrelse	1	1	½

er Gaardenes Mark Guldtal sikkert i alt væsentligt rigtigt beregnede. Overensstemmelsen mellem de to Summer bliver desto større, jo mindre man antager, at Kirkestufet har været; det er derfor sandsynligt, at Kirkens Særjord kun har været paa 1 à 2 Mark Guld.

I ovenstaaende Tabel er det oplyst, hvor store Kapitlets Gaarde var, og hvor mange Mark Gulds Jord de havde, samt anført, hvor mange Hovhestes Gæsteri Gaardene skulde yde, og hvor mange Ørtug Korn de maatte svare ifølge Præsteindberetningen 1661, Matriklen 1664 og Jordebogen 1648. Som man ser, var Gæsteriet paalignet efter den sædvanlige Regel med en Hests Gæsteri af hver af de første Mark Guld og 4 Hestes Gæsteri af Gaarde, der havde fra 4 til 6 Mark Gulds Jord. Den store Gaards Gæsteriydelse synes at vise, at de største Gaarde (de, der havde mere end 6 Mark Gulds Jord,) svarede 5 Hestes Gæsteri.

Da Gaardenes Mark Guldtal er beregnet paa Grundlag af deres Hartkorn 1688, er det naturligvis deres Gæsteri i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede, som er meddelt i Tabellen. Af Lensjordebøgerne fra 1579 og 1599 fremgaar det imidlertid, at Gaardenes oprindelige Gæsteri ikke har været Tabellens 5, 4 og 3 Hovheste, men 5, 5 og 1 Hovhest. Naar det betænkes, at Kapitlet i 1315 i Kolt havde en Brydegaard paa 10

²⁴⁾ Saaledes i Jordebogen 1648 og Præsteindberetningen 1661. Matriklen 1664 har 4 Hestes Gæsteri.

Mark Guld og en paa 7,5 Mark Guld, der dog maatte overlade noget af sin Jord til den Landbo, som gjorde Arbejde til hans Gaard²⁵⁾, forklares dette Forhold bedst, naar man antager, at Kapitlets Gaarde i Kolt endnu om ved Aar 1600 bestod af de gamle Brydegaarde paa henholdsvis 10 og c. 7 Mark Guld og en Landbogaard paa 1 Mark Guld. Senere hen maa saa Landbogaardens Tilliggende være forøget med to Mark Guld paa den mindste Brydegaards Bekostning.

D. *Tiilst.* — *Mark Guld efter gammel Vurdering.*

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1918 har Henrik Larsen dokumenteret, at den middelalderlige Bolinddeling meget ofte lader sig paavise i Markbøgerne fra 1680erne, fordi de Gaarde, der hørte til samme Bol, sædvanligvis i hvert af Markens Fald havde en eller flere Grupper af Agre, som laa sammen og fulgte efter hinanden i en bestemt Orden regnet fra Syd eller fra Øst²⁶⁾, hvorimod faste Principper for disse Agergruppers indbyrdes Rækkefølge normalt ikke gjorde sig gældende. Rigtigheden af Bolbestemmelser foretagne efter denne Metode kan kontrolleres ved Optælling af de Agergrupper, der tilhørte de forskellige Bol, og Udregning af de Arealers Størrelse, som laa til de enkelte Bol, idet Bolene i samme By aabenbart oprindelig har været lige store og haft lige mange Agergrupper^{26a)}.

Nummerer²⁷⁾ man Gaardene i Tiilst i Overensstem-

²⁵⁾ Se »Østjydsk Hjemstavn« 1941, S. 33.

²⁶⁾ Angives Faldene i Markbogen at være maalt fra Nord eller Vest, bliver Rækkefølgen altsaa den omvendte.

^{26a)} Da alle et Falds Agre i Regelen var omtrent lige lange, sørgede man t. Eks. paa Sjælland for, at Bolene fik samme Størrelse, ved at gøre de enkelte Bols samlede Agerbredder i samme Fald lige store. Paa Aarhusegnen var denne Metode lidet benyttet og synes end ikke at være anvendt i en saa regel-

melse med Markbogens Disposition for den første Vangs Vedkommende, var Agrene i de 5 af Byens 60—70 Fald fordelt paa Gaardene i Rækkefølgen 15—14—2—3—6—5—7—1—13—11—9—12—10—8. Fald, der er skiftede paa denne Maade, altsaa som om Byen kun bestod af eet Bol, siges at være solskiftede²⁸⁾ og kan naturligvis ikke benyttes til Paavisning af Byens Bol.

Ser man bort fra de solskiftede Fald, har Gaard Nr. 2 i de Vange, som hedder Vestermarken og Engmarken, 27 Gange Agre, der ligger foran eller, naar vedkommende Fald maales fra Nord eller Vest²⁹⁾, følger efter Agre, som tilhører Gaard Nr. 3. Paa tilsvarende Maade har Gaardene 11 og 12 Agre, som ligger sammen, 28 Gange, 13 og 2 26 Gange, 2 og 6 24 Gange, 3 og 1 24 Gange, 14 og 5 23 Gange, 1 og 10 22 Gange, 10 og 5 22 Gange, 9 og 10 21 Gange, 14 og 12 21 Gange, 8 og 7 21 Gange. Alle andre Gaardpar har kun Agre, der ligger sammen fra 0 til 10 Gange. I Tiilst maa Bolene altsaa bestaa af enkelte Gaarde, af Gaardparrene 2 og 3, 11 og 12, 13 og 2, 2 og 6, 3 og 1, 14 og 5, 1 og 10, 10 og 5, 9 og 10, 14 og 12, 8 og 7 eller af Kombinationer af disse Gaardpar. De eneste treled-

mæssigt bolskiftet By som Tiilst. (Jvnf. H. Larsen i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 111.)

- ²⁷⁾ Af Byens Gaarde tilhørte en gamle Christen Nielsen og en anden unge Christen Nielsen. Navneligheden har naturligvis ført til Forvekslinger i Markbogen, som dog takket være det konsekvente Bolskifte let lader sig erkende.
- ²⁸⁾ Solskiftet er yngre end Bolskiftet, og i Tiilst hører da ogsaa i det mindste de fire af de solskiftede Fald til de Dele af Marken, som ifølge Markbogen havde ligget til Fædrift og først for nylig var opbrudt til Sædeland.
- ²⁹⁾ Undertiden er Rækkefølgen for saa mange af Agrenes Vedkommende den omvendte af den for Bolskiftet normale, at man maa antage, at Maaleretningen er opgivet forkert i Markbogen el. lign. For Vestermarkens Vedkommende er dette saaledes Tilfældet med Agrene 18—30 i Hald Fald, med hele Brunhøjs Fald (25 Agre) og med Agrene 12—31 i Dybkiers Blokke.

dede Kombinationer, som er mulige, er 1—10—5, 2—3—1, 3—1—10, 9—10—5, 13—2—3 og 13—2—6. 3—1—10, 9—10—5 og 13—2—3 har Agre, som følger efter hinanden i denne Rækkefølge, henholdsvis 22, 20 og 25 Gange og maa følgelig være Bol eller Parter af Bol. Da de Gaardpar, hvoraf disse Kombinationer bestaar, praktisk talt ikke forekommer flere Gange, kan 2—3—1, 1—10—5 og 13—2—6, der er dannet af de samme Gaardpar, derimod ikke komme i Betragtning hverken som Bol eller som Dele af Bol. Den eneste Kombination paa flere end tre Led, der ikke paa Forhaand maa betragtes som udelukket, er 13—2—3—1—10; men da Agre, som tilhører disse Gaarde, kun 4 Gange følger efter hinanden, kan heller ikke 13—2—3—1—10 udgøre et Bol. Foruden eventuelle Bol, hvori kun enkelte Gaarde havde Andel, har der altsaa i Tiilst været 8 Bol, som bestod henholdsvis af Gaardene 3—1—10, 9—10—5, 13—2—3, 2—6, 8—7, 11—12, 14—5 og 14—12³⁰).

I de bolskiftede Byer vil der altid findes Grupper af Agre, der følger efter hinanden og tilhører bestemte Bols Gaarde, men mangler Agre, som ligger til en eller flere af Bolets Gaarde, eller afviger fra Normen ved deres Rækkefølge. I Tiilst er Bolskiftet imidlertid gennemført med usædvanlig Konsekvens, og i de to Vange, Vestermarken og Engmarken, forekommer der kun 11 uregelmæssige over for 184 regelmæssige Agergrupper.

I samtlige Byens Fald med Undtagelse af de solskiftede havde Bolet 13—2—3 i alt 78 regelmæssige eller

³⁰) Der er en Tendens til at lade Bolenes Agergrupper følge efter hinanden i Rækkefølgen 8—7, 14—12, 9—10—5, 2—6, 3—1—10, 11—12, 13—2—3, 14—5. Denne Tendens, der i øvrigt er mindre udtalt for Vestermarkens og Engmarkens Vedkommende, staar utvivlsomt i Forbindelse med Bestræbelser paa at bringe Agerfordelingen i Overensstemmelse med Solskiftets Regler.

uregelmæssige Agergrupper med et samlet Areal paa 84 Tdr. Land³¹⁾, Bolet 9—10—5 havde 71 Agergrupper paa tilsammen 76 Tdr. Land, Bolet 2—6 havde 73 Agergrupper paa 74 Tdr. Land, Bolet 11—12 havde 79 Agergrupper paa 74 Tdr. Land, Bolet 3—1—10 havde 76 Agergrupper paa 73 Tdr. Land, Bolet 14—12 havde 69 Agergrupper paa 72 Tdr. Land, Bolet 8—7 havde 66 Agergrupper paa 72 Tdr. Land, og Bolet 14—5 havde 63 Agergrupper paa 68 Tdr. Land. Da Bolenes Agergrupper altsaa baade i Antal og i samlet Areal er saa nogenlunde lige store, har man Grund til at antage, at de er rigtigt bestemt.

Uden for de otte Bol, men i de bolskiftede Fald havde Gaard Nr. 15 74 Tdr. Land, Nr. 13 havde 29 Tdr. Land, Nr. 14 havde 5 Tdr. Land, Nr. 2 og Nr. 6 havde hver 4 Tdr. Land, og de øvrige Gaarde havde fra 0 til 3 Tdr. Land. Da Gaard Nr. 15 havde 76 Agergrupper og altsaa baade med Hensyn til disses Antal og deres Areal svarer til et Bol, maa man formode, at Tiilst har haft et niende Bol, som bestod af hele denne Gaards Tilliggende og det alene.

Gaard Nr. 13 er Byens Præstegaard, og da det er et fra Egnen velkendt Fænomen, at det ofte betydelige Kirkestuf var lagt til Præstegaardene, er de 29 Tdr. Land, som Gaarden havde uden for det Bol, den tilhørte, sandsynligvis Stufjord. Hvad Resten af Gaardene angaar, var deres Agre, som ikke var bolskiftede, rimeligvis Tofter og mindre Særbrud, hvis samlede Arealer i det mindste var saa smaa, at de ingen Rolle kan spille for Bolbestemmelsen.

³¹⁾ Har en Gaard Andel i mere end et Bol, vil der altid være Tilfælde, hvor det er vanskeligt at afgøre, om en Ager hører til det ene eller det andet Bol. Her har det Princip været fulgt altid at give det mere regelmæssige Skifte Prioriteten for det mindre regelmæssige. Er de lige regelmæssige, har hvert Bol faaet sin Halvdel af den paagældende Ager.

Beregnet efter Størrelsen af deres Andeles Arealer havde Gaardene i Bolet 3—1—10 henholdsvis 4, 2 og 2 Ottinger, i Bolet 9—10—5 havde Gaardene henholdsvis 4, 2 og 2 Ottinger, i Bolet 13—2—3 havde Gaardene henholdsvis $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$ og 2 Ottinger, i Bolene 2—6, 8—7, 11—12, 14—5 og 14—12 havde hver Gaard 4 Ottinger, og i det Bol, som kun bestod af Gaarden Nr. 15, havde denne Gaard naturligvis alle 8 Ottinger. Præstegaardens Stuf svarer til godt og vel tre Ottinger, men regnedes, saafremt det er identisk med det tidligere Kirkestuf, oprindeligt for $\frac{1}{2}$ Bol = 4 Ottinger (jvnf. S. R. D., VI, S. 427 f.).

Ifølge Kannikebordets Jordebog fra c. 1315 hørte der til hvert Bol i Tiilst 4 Mark Gulds Jord, og efter at Byens Bol og Gaardenes Ottingtal er bestemt, kan deres Mark Guldtal altsaa ogsaa beregnes. Gaardene 12, 14 og 15 havde hver 4 Mark Gulds Jord, 2 havde $3\frac{3}{4}$ Mark Gulds Jord, 13 havde $1\frac{1}{4} + 2 = 3\frac{1}{4}$ Mark Gulds Jord, 3 og 5 havde hver 3 Mark Gulds Jord, 6, 7, 8, 9, 10 og 11 havde hver 2 Mark Gulds Jord, og 1 havde 1 Mark Gulds Jord³²⁾.

Af de 14 Gaarde i Tiilst tilhørte seks Kapitlet³³⁾, medens syv var Selvejergaarde, der i Middelalderen havde svaret Afgifter til Bispem. Den fjortende opføres i Jordebogen 1579 blandt de jordegne Gaarde, men er dog efter dens Afgifter at dømme snarest en Fæstegaard og kan altsaa have været Kongens eller Bispens Ejendom. Gaardenes Størrelse, Mark Guldtal og Gæsteri

³²⁾ 4 er et Hus med kun 2 Tdr. Land til.

³³⁾ Ifølge Jordebogen c. 1315 havde Kannikebordet foruden Kirkestufet 14 Mark Gulds Jord i Tiilst, og da Kapitlet efter de ovenfor foretagne Beregninger i det 17de Aarhundrede foruden Præstegaarden ejede netop 14 Mark Gulds Jord i denne By, maa Beregningerne utvivlsomt være rigtige. NB. Baade i 1315 og i det 17de Aarhundrede var to af Kapitlets Gaarde hver paa eet Bol.

Tabel 5.

Mark Guld .	4	4	4	3 $\frac{3}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	3	3	2	2	2	2	2	2	1
Hovheste ..	4	4	4	4	4	4 ³⁴⁾	2 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	2	2	2	2	2	1
Ørtug Korn	8	8			6 ³³⁾				4	4 ³⁵⁾	3			
Størrelse ..	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{3}{4}$	1	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$

og Kapitelgaardenes Kornafgift var ifølge de ovenfor foretagne Beregninger samt Præsteindberetningen 1661, Matrikelen 1664 og Jordebøgerne 1648, 1579 og 1599 som ovenstaaende Tabel udviser.

I Tiilst blev der altsaa svaret 1 Hests Gæsteri af hver Mark Guld og af hver ægte Brøkdæl af en Mark Guld. Af de tre Gaarde, hvis Gæsteri ikke var paalignet efter denne Regel (i Tabellen trykt med federe Typer), skulde den ene foruden Gæsteriet betale 3 Skpr. Byg, og da det rimeligvis er disse tre Skæpper, netop saa meget Byg, som der svaredes i Afløsning for en Hests Gæsteri, der har givet Anledning til, at Gaardens Gæsteri i 1661 sættes til 5 Heste, er det vel ikke udelukket, at en lignende Misforstaaelse kan have medført, at Gæsteriet engang i Tiden før 1579 er blevet forøget med 1 Hovhest. De to andre Gaarde med uregelmæssige Gæsteriydelser er begge Selvejergaarde, og da de betalte lige mange Skæpper Rug, Byg og Kongestud, kunde det tænkes, at man ogsaa har gjort deres Gæsteri lige stort ved at lade den ene svare $\frac{1}{2}$ Hest mere og den anden $\frac{1}{2}$ Hest mindre, end de burde.

Naar man ser bort fra eventuelle Kirkestuf og andre Jorder, som ikke blev rebdraget, svarede 1 Mark Gulds

³³⁾ I 1664 var Gaardens Afgifter ændrede og Kornafgiften sat op til 8 Ørtug.

³⁴⁾ Præsteindberetningen opgiver Gæsteriet til 5 Heste.

³⁵⁾ I Jordebogen 1648 er Kornafgiften kun paa 3 Ørtug og Gæsteriet slet ikke opgivet.

Jord i enkelte af Aarhusegnens Byer til 9 Tdr. Land, men gennemsnitlig til 12 Tdr. Land 1682³⁶). Fraregnet Kirkestufet var der i Tiilst 36 Mark Gulds Jord, og da Byens samlede Areal 1682 var 761 Tdr. Land, hvoraf dog de 45 Tdr. Land var en Part af den nedlagte Landsby, Tobdrups, Mark, har 1 Mark Guld i denne By svaret til 21,1 eller til 19,9 Tdr. Land, alt eftersom man regner Tobdrupjorden med til Bymarken eller ikke.

Som det forholder sig med Arealet saaledes ogsaa med Udsæden. I enkelte Byer saaedes der i 1315 $1\frac{1}{3}$ Øre Korn i 1 Mark Gulds Jord, og normalt var Udsæden pr. Mark Guld $1\frac{2}{3}$ —2 Øre Korn³⁷). I Tiilst derimod saaedes der betydeligt mere, nemlig 3 Øre Korn i hver Mark Gulds Jord.

I Jordebogen c. 1315 kaldes Mark Guld i Tiilst for Mark Guld efter gammel eller den gamle Vurdering, og da Svend Aakjær i »Nordisk Kultur« XXX, S. 235, og i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog S. 3, 96 og 483 har fremdraget en Række Forhold, som kan tale for, at Udtrykket Mark Guld efter gammel Vurdering betegner Taksationsenheder, der var fremgaaet af en ældre Vurdering³⁸) og forholdt sig til Mark Guld efter ny Vurdering som 8 til 3, kan man ikke se bort fra den Mulighed, at Tiilsts Mark Guld, som altsaa

³⁶) Se Sv. Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog S. 482, jvnf. »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 131.

³⁷) Se Johs. Steenstrup »Studier over Kong Valdemars Jordebog« S. 60 f., jvnf. »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 126 f.

³⁸) At Mark Guld efter ny Vurdering er dannet af Mark Guld efter gammel Vurdering ved et Lovbud, der nedsatte en Mark Guld fra 8 til 3 Mark Sølv, er lidet troligt. (Se C. A. Christensen i »Med Lov skal Land bygges« S. 301). Snarest maa man regne med en helt ny Matrikulering. Da en Mark Guld efter ny Vurdering og en sjællandsk Øre Skyldjord svarer til lige mange Tdr. Land 1682, er det vel ikke udelukket, at Mark Guld efter ny Vurdering er Skyldvurderingens Taksationsenhed, der blot i Jylland har faaet den gamle Vurderingsenheds Navn.

baade med Hensyn til Areal og Udsæd forholdt sig til Mark Guld i enkelte af Egnens Byer som 7 til 3, skyldes den saakaldte gamle Vurdering³⁸⁾).

Ifølge Jordebogen c. 1315 havde hver Tolfting i Begtrup en Værdi af 28 Mark Penge, »hvoraf fremgaar, at hver Tolfting udgør $1\frac{3}{4}$ Mark Guld«. Da det altsaa forudsættes som en bekendt Sag, at Jord, der var 16 Mark Penge værd, udgjorde en Mark Gulds Jord, har C. Paludan-Müller i »Videnskabernes Selskabs Skrifter«, 5. Rk., hist. phil. Afd., 4. Bd., S. 250 f., draget den Slutning, at Jorderne takseredes til Mark Guld ved Omregning af deres Værdi i Mark Penge efter Kursen 1 Mark Guld = 8 Mark Sølv = 16 Mark Penge. I sin Afhandling om Ledingssatserne i »Med Lov skal Land bygges« har C. A. Christensen S. 299 genoptaget Paludan-Müllers Teori og (da Kursen paa en Mark Penge faldt meget stærkt i Tiden 1240—1315) ud fra den forklaret den Formindskelse af en Mark Gulds Areal, som han antager, har fundet Sted i Tiden efter 1240.

I C. A. Christensens Afhandling S. 297 og i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5., S. 133, er der fremdraget en Række Priser paa 1 Mark Gulds Jord fra Perioden 1284—1315. Skønt Kursen i dette Tidsrum faldt til det halve, medens Jordpriserne ingenlunde steg³⁹⁾, er Prisen i Mark Sølv paa en Mark Gulds Jord ikke faldet, saaledes som den burde, naar Kursfaldet, d. v. s. Pris-

³⁸⁾ I »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 136 f. er det gjort gældende, at Tiilsts Mark Guld næppe har været væsensforskellige fra de Mark Guld, der kendes fra de andre i Jordebogen 1315 behandlede Byer, fordi Udsæden pr. Mark Guld i Hedensted, hvis Mark Guld ligeledes siges at være den gamle Vurderings, ikke var særlig stor. Andre Forklaringer er dog ogsaa mulige, f. Eks. kunde det skyldes en Fejl, naar Udtrykket »efter gammel Vurdering« ogsaa anvendes om Hedensteds Mark Guld.

³⁹⁾ Se C. A. Christensen i Historisk Tidsskrift 10. Rk., Bd. 1, S. 446 ff.

forøgelsen i Mark Penge, skulde opvejes af Arealformindskelse. Det vil altsaa være det mest naturlige at regne med, at Mark Guld i det mindste siden 1284 havde været uafhængig af Jordens Pris i Mark Penge, hvad da ogsaa Thord Degns Artikel 29 synes at tale for⁴⁰⁾. Er dette imidlertid Tilfældet, kan det ikke 1315 opfattes som en Selvfølgelighed, at 1 Mark Gulds Jord koster 16 Mark Penge, men det maa formodes, at Steedet i Kannikebordets Jordebog er korrumpert og skal rettes, f. Eks. saaledes som i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 134, foreslaaet.

Naar C. A. Christensen har givet Paludan-Müllers Hypotese om den variable Mark Guld sin Tilslutning, skyldes det især, at den sætter ham i Stand til at regne med en Mark Guld, som paa Jyske Lovs Tid havde et Areal og en Værdi i Mark Sølv, der laa over det dobbelte af en Mark Gulds Areal og Værdi c. 1315, da Kannikebordets Jordebog blev skrevet. Ifølge Jyske Lov, III, 12 og 13, skulde en Bonde, der havde 1 Mark Gulds Jord, og en Fæster, der betalte 8 Ørtug Sølv i Jordskyld, imidlertid rede lige meget i Leding. Da Prisen paa 1 Mark Korn var 2 Mark Sølv, kunde Fæsteren, der svarede 8 Ørtug Sølv, lige saa godt have betalt $1\frac{1}{3}$ Øre Korn, en Afgift, der ligger ganske nær ved den Afgift, der efter Jordebogen c. 1315 gennemsnitlig svarede af 1 Mark Gulds Jord⁴¹⁾. Da det er overvejende sandsynligt, at Jyske Lov stiller Selvejer og Fæster lige, maa Jyske Lovs Mark Guld derfor have haft samme Størrelse som de Mark Guld, hvormed Jordebogen 1315 opererer. Under alle Omstændigheder maa man nære alvorlige Betænkeligheder ved at antage, at Jyske Lovs Mark Guld er større end Aarhus-

⁴⁰⁾ Jvnf. C. A. Christensens Fortolkning af denne Artikel S. 300.

⁴¹⁾ Se »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 132.

bogens, da det vilde være ensbetydende med, at Fæsterne svarede større Leding end Selvejerne, medens man snarere maatte vente, at det modsatte havde været Tilfældet.

Var Jyske Lovs og Aarhusbogens Mark Guld lige store, bliver en Havne efter Forordningen 1284 for Sjælland mere end dobbelt saa stor som Jyske Lovs Havne. At disse Havne er lige store, er dog heller ikke nogen Nødvendighed. For blot at nævne en af de Forklaringer, der er mulige, saa antager C. A. Christensen, at Ledingsafløsningen i Jylland er blevet nedsat efter 1240, og en tilsvarende Nedsættelse for Sjællands Vedkommende kunde udmærket være praktiseret ved en Forøgelse af Havnens Størrelse.

De fremsatte Indvendinger kan næppe betragtes som afgørende, da de Priser paa 1 Mark Gulds Jord, vi kender, er jammerligt faa o. s. v. Skulde det vise sig, at C. A. Christensens Teori er rigtig, er det imidlertid hævet over Tvivl, at de relativt store Mark Guld i Tiilst er betydeligt ældre end Egnens sædvanlige Mark Guld.

E. Egaa.

Nummererer man Gaardene i Egaa i Overensstemmelse med den Rækkefølge, hvori de behandles i Markbogen, havde Gaard Nr. 13 i samtlige Fald 50 Gange Agre, der laa foran, eller, naar vedkommende Fald maalttes fra Nord eller Vest, fulgte efter Agre, som tilhørte Gaard Nr. 6. Paa tilsvarende Maade havde Gaardene 12 og 17 47 Gange Agre, som laa sammen, 14 og 17 45 Gange, 1 og 14 45 Gange, 3 og 5 45 Gange, 5 og 11 42 Gange, 9 og 15 42 Gange, 2 og 14 41 Gange, 9 og 16 40 Gange, 14 og 7 37 Gange, 16 og 13 36 Gange, 10 og 9 35 Gange, 10 og 1 31 Gange, 16 og 8 29 Gange, 17 og 2 26 Gange, 8 og 15 25 Gange, 17 og 10 24 Gange,

15 og 7 21 Gange, 11 og 16 21 Gange, 15 og 4 20 Gange, 11 og 12 20 Gange, 7 og 4 19 Gange. Alle andre Gaardpar har kun Agre, der ligger sammen fra 0 til 16 Gange⁴²⁾. Bolene i Egaa maa altsaa bestaa af enkelte Gaarde, af nogle af ovennævnte Gaardpar eller af Kombinationer af disse Gaardpar.

Af de treleddede Kombinationer har 1—14—17 38 Gange Agre, som følger efter hinanden i denne Rækkefølge, 3—5—11 37 Gange, 2—14—7 33 Gange, 9—16—13 32 Gange, 16—13—6 32 Gange, 10—9—15 26 Gange, 10—1—14 26 Gange, 12—17—2 19 Gange, 15—7—4 18 Gange, 16—8—15 16 Gange, medens de øvrige treleddede Kombinationer kun har Agre, der ligger sammen, fra 0 til 13 Gange. Af de firleddede Kombinationer, som kan dannes af de treleddede, har 9—16—13—6 og 10—1—14—17 henholdsvis 30 og 23 Gange Agre, der ligger sammen. Andre firleddede Kombinationer og Kombinationer paa fem eller flere Led, som har Agre, der følger efter hinanden tretten eller flere Gange, forekommer ikke. Et regelbundet Skifte hjemler os følgelig Ret til at regne med mindst 5 og højst 8 Bol paa flere end to Gaarde, nemlig 9—16—13—6, 10—1—14—17, 3—5—11, 2—14—7, 10—9—15 og muligvis 12—17—2, 15—7—4, 16—8—15.

Det er et i de bolskiftede Byer velkendt Fænomen, at Agergrupper, som hører til forskellige Bol, er overkomplette, ufuldstændige eller har en anden Rækkefølge end den regelrette. Da man altsaa maa anse Agre, der ligger sammen og tilhører to, men ikke flere af et Bols Gaarde, for en uregelmæssig Agergruppe af denne

⁴²⁾ Det kunde synes lidt vilkaarligt at standse ved det Gaardpar, som 19 Gange har Agre, der følger efter hinanden. Som det fremgaar af det følgende, er imidlertid alle Gaardpar, som 19 eller flere Gange har Agre, der ligger sammen, men intet af de andre nødvendige for Bestemmelsen af Byens Bol.

Art, kan næppe flere end to af de Gaardpar, som ofte har Agre sammen, 11 og 16 samt 11 og 12, komme i Betragtning som Bol eller Dele af Bol.

De regelmæssige eller uregelmæssige Agergrupper, som tilhørte Bolet 9—16—13—6, havde et samlet Areal paa 77 Tdr. Land, de Agergrupper, som tilhørte Bolet 3—5—11, havde et samlet Areal paa mindst 68 Tdr. Land (forudsat at 11—16 og 11—12 er selvstændige Bol eller Dele af Bol), de Agergrupper, som tilhørte Bolet 10—9—15, havde et samlet Areal paa 64 Tdr. Land, de Agergrupper, der tilhørte Bolet 10—1—14—17, havde et samlet Areal paa 59 Tdr. Land, og de Agergrupper, der tilhørte Bolet 2—14—7, havde et samlet Areal paa 57 Tdr. Land. For de fire Bols Vedkommende bekræfter Sammenligningen mellem deres Arealer altsaa den foretagne Bestemmelse. Hvad det femte angaar, er dets Jordtilliggende ganske vist betydeligt større end de andres, men da dets Agerskifte er mindst lige saa regelmæssigt som deres, er det dog hævet over Tvivl, at disse Gaarde udgør et Bol.

Af de Gaardgrupper, som muligvis var Bol, er 12—17—2, hvis Agre har et samlet Areal paa 50 Tdr. Land, den eneste, hvortil der hører (saa godt som) lige saa megen Jord, som der hører til en af de Gaardgrupper, som uomtvisteligt er et Bol. Af de fire andre er der ingen, hvis Agres samlede Areal kommer over Halvdelen af et normalt Bols, og baade af den Grund, og fordi Bolene i Egaa var paa 8 Mark Guld, og Mark Guld, der svarede til mindre end 9 Tdr. Land 1682, ikke kendes her fra Egnen, er det udelukket, at de har været selvstændige Bol. Hvis man ikke vil regne med, at en væsentlig Del af Marken i Egaa laa uden for Bolinddelingen, maa man derfor antage, at disse Gaardgrupper var forenede med hinanden eller med

nogle af de andre Gaardgrupper til Bol, hvis Skifte blot var saa uregelmæssigt, at Gaardenes Sammenhørighed kun for Dele af Bolenes Vedkommende lader sig erkende paa vanlig Vis.

Gruppen 16—8—15 eller to af dens Led (16—8, 16 15, 8—15) har 27 Gange Agre, der regnet fra Øst eller Syd ligger foran Agre, som tilhører 7 eller 4, og 9 Gange Agre, som ligger foran Agre, der tilhører 11, og som paa deres Side ligger foran Agre, der tilhører 7 eller 4. Paa samme Maade har Gruppen 15—7—4 eller to af dens Led (15—7, 15—4, 7—4) 26 Gange Agre, der ligger efter Agre, som tilhører 16 eller 8, og 7 Gange Agre, som ligger efter Agre, der tilhører 11, og som paa deres Side ligger efter Agre, der tilhører 16 eller 8. Da 16—8—15, 16—8, 16—15 og 8—15 43 Gange har Agre, der ligger sammen, og 15—7—4, 15—7, 15—4 og 7—4 41 Gange har Agre, der ligger sammen, er det sandsynligt, at 16—8—15—7—4 har udgjort et Bol, hvori Gaard Nr. 11 (Byens Præstegaard) har haft enkelte Agre⁴³), og hvis Skifte har været knapt saa konsekvent gennemført som de øvrige Bols. Det samlede Areal af de Agre, som tilhørte dette Bol, er 64 Tdr. Land, altsaa praktisk talt Bolenes Gennemsnitsareal.

Hvad 11—12 og 11—16 angaar, saa kan det ikke ud fra Agerskiftet afgøres med Sikkerhed, om de indgaar i et Bol. Hvis dette imidlertid er Tilfældet, er det mest sandsynligt, at 11—12 hører sammen med 17—2 og 11—16 med 8—15—7—4. Hvis 11—12 og 11—16 ikke er Dele af et Bol, har Gaardene 11, 16, 12 og 2 Agre svarende til over et Bol, som laa uden for Bolskiftet.

⁴³) At fremmede Gaarde har haft Jord i et Bol, kendes ogsaa fra andre Byer. Jvnf. saaledes Henrik Larsen i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 111.

Indgaar derimod 11 i Bol med 12—17—2 og med 16—8—15—7—4, bliver disse Bols Arealer c. halvanden Gang et normalt Bol, hvilket kunde skyldes, at en nedlagt Torpbebyggelses eller Hovedgaard's Jordtilliggende var fordelt paa disse Bol (og muligvis paa det 77 Tdr. Land store Bol 9—16—13—6)⁴⁴).

Af samtlige Byens Gaarde er Nr. 18 den eneste, som ikke har Andel i noget Bol, skønt 17 Tdr. Land af Byemarken laa til denne Gaard. Da den tilhørte Præbenedet Egaa, som ejede Byens Kirke og Præstegaard, har man imidlertid Grund til at formode, at den er dannet af Byens Kirkestuf, som Jyske Lov I, 55, udtrykkelig holder uden for Rebningen. I øvrigt kan ogsaa Gaarde, som tilhørte absolut sikre Bol, have en Del Jord, som ikke laa sammen med Agre, der dyrkedes af andre af vedkommende Bols Gaarde; det drejer sig dog altid — bortset naturligvis fra det Tilfælde, at 11—12 og 11—16 ikke indgaar i noget Bol — om saa smaa Parter af Gaardenes samlede Tilliggender, at der kun kan blive Tale om at betragte dem som Stuf, Tofter o. lign.

Ifølge Jordebogen c. 1315 var Bolene i Egaa paa 8 Mark Guld, og da det ovenfor er paavist, at Byen havde 8 Bols Jord, og det dyrkede Areal 1682 var paa 608,4 Tdr. Land, svarede der til hver Mark Guld, Kirkestufet ikke medregnet, 9,5 Tdr. Land. Medens en Mark Guld normalt svarede til 12 Tdr. Land, var Vejlbys Mark Guld kun paa 9,7 Tdr. Land. At Egaas Mark Guld er lige saa smaa som Vejlbys, er dog kun hvad man maatte vente, da Udsæden pr. Mark Guld i Egaa i 1315 var lige saa lille som Udsæden i Vejlbys.

⁴⁴) I Aarslev (Hasle Herred) var et halvt Bol af den nedlagte Landsby Ræthæbøls Jord lagt til et af Byens Bol, og i Aaby (Hasle Herred) synes et gammelt Ornummebol at være fordelt paa to af Byens Bol. (Se Aug. F. Schmidt »Brabrand og Aarslev Sognes Historie« III, S. 130 og »Aaby Sogns Historie« I, S. 51 f.)

I Egaa er Bolskiftet ikke gennemført med nær den samme Konsekvens som i Tiilst; man kan derfor ikke forvente, at Gaardenes Mark Guldtal med Held lader sig beregne gennem en Bestemmelse af deres Ottingtal, men naar snarere et rigtigt Resultat, naar man gaar ud fra, at hver Gaards Mark Guldtal forholder sig til dens Areal som hele Byens Mark Guldtal til dens samlede Areal. Da Egaa havde 8 Bols Jord à 8 Mark Guld foruden c. 2 Mark Guld i Kirkestuf, og Byens Mark var paa 8487011 □ Alen, havde Gaard Nr. 1 2 Mark Gulds Jord, Nr. 2 havde 6,3 Mark Gulds Jord, 3 havde 3,3 Mark Gulds Jord, 4 havde 2,2 Mark Gulds Jord, 5 havde 3,1 Mark Gulds Jord, 6 havde 2,7 Mark Gulds Jord, 7 havde 2,7 Mark Gulds Jord, 8 havde 1,9 Mark Gulds Jord, 9 havde 5,5 Mark Gulds Jord, 10 havde 3,2 Mark Gulds Jord, 11 havde 7,1 Mark Gulds Jord, 12 havde 3,3 Mark Gulds Jord, 13 havde 1,9 Mark Gulds Jord, 14 havde 3,7 Mark Gulds Jord, 15 havde 4,5 Mark Gulds Jord, 16 havde 5,8 Mark Gulds Jord, 17 havde 4,4 Mark Gulds Jord, 18 havde 1,9 Mark Gulds Jord, og 19, et Hus, havde 0,3 Mark Gulds Jord.

I første Del af »Egaa gennem Tiderne« har Jens Gustav Villadsen indgaaende skildret samtlige Gaardes Historie fra de ældste Tider indtil Udskiftningen⁴⁵⁾.

⁴⁵⁾ Den Rækkefølge, hvori Markbogen behandler Gaardene, stemmer overens med Matriklens 1688, blot har Gaardene Nr. 3, 4, 15 og 16 i Matriklen 1688 henholdsvis Numrene 4, 3, 16 og 15.

Den Gaard, Bispembedet fik i 1554, er næppe Nr. 16 i Matriklen 1688 (J. G. Villadsen S. 130), men Nr. 4 (J. G. Villadsen S. 124), da denne Gaard c. 1670, c. 1680 og i 1688 tilhørte Bispen. Omvendt er den Gaard, som skænkedes Skolen i Aarhus i 1565, næppe Nr. 4 i Matriklen 1688, men snarere Nr. 16, da denne Gaard i 1648, c. 1680 og 1688 tilhørte Skolen. Gaardene er ikke lette at holde ude fra hinanden, da Landgilden er saa godt som den samme (J. G. Villadsen S. 45 f, S. 73 f), og Fæsteren af Gaard Nr. 16 i

Af det af J. G. Villadsen fremlagte Materiale fremgaar det, at Bispen ikke har haft Gods i denne By, medens Kapitlet har ejet syv af dens Gaarde, hvis Mark Guld-
tal, Gæsteri, Kornafgift og Størrelse, opgivet i Hel-
gaarde, halve Gaarde og Bol, var som nedenstaaende
Tabel udviser.

Tabel 6.

Mark Guld	7,1	6,3	4,5	4,4	3,3	2,7	1,9
Hovheste	5	5 ⁴⁷⁾	4	4	4	3	2
Ørtug Korn	8 ⁴⁶⁾	8	6 ⁴⁸⁾	6	6	6	2
Størrelse	1	1	1	1	1	1	

Ogsaa i Egaa betales der altsaa af Gaarde paa un-
der fire Mark Guld 1 Hovhests Gæsteri af hver hel og
hver ægte Brøkdæl af en Mark Guld, Gaarde paa 4 til
6 Mark Guld betalte fire Hestes Gæsteri, og Gaarde paa
over 6 Mark Guld betalte fem Hestes Gæsteri.

F. Grundfjør — Mark Guld efter gammel Vurdering.

I Præsteindberetningen fra 1661 er det opgivet,
hvor mange Mark Sølv Jord der laa til Byens Gaarde,

1648 hed det samme som Fæsteren af Gaard Nr. 4 i 1664
og c. 1670.

Gaard Nr. 17 ejedes endnu i 1661 af Præbendet Hasle.

Den Gaard, som Præbendet Egaa ejede i 1648, 1664 og
c. 1670 (Søren Tyresens Gaard), er utvivlsomt Gaard Nr. 18
i Matriklen 1688. I 1664 opgives Gaardens Hartkorn ganske
fejlagtigt til 22 Tdr. 6 Skpr., men c. 1670 er den ansat til
3 Tdr. 2 Skpr., som netop ifølge Matriklen 1688 er Gaard
Nr. 18's gamle Hartkorn (J. G. Villadsen S. 72, S. 80 og
S. 85).

⁴⁶⁾ I 1648 opgives Kornafgiften til 12 Ørtug, men saa er »derudi
medregnet dend gamle Jordbrugs (?) Ydelse 1 Fjerd. Smør,
1 Svin, 15 Skpr. Byg Gæsteri« (J. G. Villadsen S. 63).

⁴⁷⁾ 1648 og 1661 opgives Gæsteriet til 5, 1664 til 4 Hovheste.

⁴⁸⁾ I 1648 opgives Kornafgiften til 8 Ørtug, 2 Skpr., medens den
baade i 1565 og i 1664 var 6 Ørtug (J. G. Villadsen S. 46,
S. 62 og S. 73).

og da 1 Mark Guld er det samme som 8 Mark Sølv, kan man udregne hele Byens Mark Guldtal, der har været højst 30 eller 31⁴⁸⁾. I 1682 var Grundfør paa 831,7 Tdr. Land, og hver Mark Guld har altsaa svaret til mindst 26—27 Tdr. Land, hvilket er mere end dobbelt saa meget, som der gennemsnitlig svarer til en normal Mark Guld paa Aarhusegnen⁴⁹⁾.

Ogsaa Udsæden i en Mark Gulds Jord 1315 var større i Grundfør⁵⁰⁾ end i de fleste andre Byer. Ifølge Jordebogen c. 1315 kom Udsæden pr. Mark Guld normalt ikke over 2 Øre Korn, og i Byer som Egaa og Vejlby var den kun paa 1 $\frac{1}{3}$ Øre. I Grundfør saaedes der 2 $\frac{2}{3}$ Øre i hver Mark Gulds Jord, d. v. s. dobbelt saa meget som i Egaa og Vejlby.

Svend Aakjær regner med, at en Mark Guld efter gammel Vurdering forholdt sig til en Mark Guld efter ny Vurdering — den Mark Guld, der almindeligvis regnes med i Jordebogen c. 1315 — som 8 til 3. Da det Areal, der svarede til 1 Mark Guld i Grundfør, altsaa er mere end dobbelt saa stort som det sædvanlige, og da Udsæden pr. Mark Guld i Grundfør i det mindste er dobbelt saa stor som Udsæden i Egaa og Vejlby, er der meget, som taler for, at Grundførs Mark Guld er Mark Guld efter den gamle Vurdering.

Af de 20 Gaarde i Grundfør By var de 11 Selvejergaarde, som før Reformationen havde svaret Afgift til Aarhus Bispestol, medens 2 var Kapitlets Fæstegaarde, og 6 havde tilhørt Bispen eller Kongen. Den tyvende var Byens Præstegaard, som i sin Egenskab af Præ-

⁴⁸⁾ Annekspræstegaarden i Spørring er regnet med til Præstegaarden. Byens Mark Guldtal var 31 eller 30, alt eftersom man sætter Anneksgaarden til 0 eller til 8 Mark Sølv.

⁴⁹⁾ Jvnf. foran S. 195 f.

⁵⁰⁾ Sundfæri i Scriptorum VI, S. 431 er fejl for Grundfærj (Se »Jyske Samlinger« 5. Rk., Bd. 5, S. 87).

Tabel 7.

Mark Guld	2,37	2,06	2	2	2	1,94	1,94	1,94			
Mark Guld $\times \frac{2}{3}$	6,32	5,5	5,33	5,33	5,33	5,17	5,17	5,17			
Hovheste	4	4	4	4	4	4	4	4			
Ørtug Korn											
Størrelse	1	1	1	1	1	1	1	1			
	1,94	1,94	1,62	1,31	1,25	0,87	0,81	0,69	0,69	0,62	
	5,17	5,17	4,32	3,5	3,33	2,32	2,16	1,84	1,84	1,65	
	4	4	3	3	4	3	3	3 ⁵¹⁾	2	2	2
					4	3					
	1	1	1	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	

stens Residens var fritaget for alle Afgifter og derfor er uden Interesse i denne Forbindelse.

I ovenstaaende Tabel er det ikke blot anført, hvor store Gaardene var i Henhold til Ansættelsen i hele Gaarde, halve Gaarde og Bol, hvor mange Hestes Gæsteri de maatte svare, hvor mange Ørtug Korn Kapitlets Gaarde skulde yde, samt hvor mange Mark Gulds Jord der ifølge Præsteindberetningen hørte til hver enkelt Gaard, det er tillige oplyst, hvor store Gaardenes Mark Guldtal vil være, naar man multiplicerer Præsteindberetningens Mark Guld med $\frac{2}{3}$ og altsaa behandler dem, som om de var Mark Guld efter

⁵¹⁾ Ifølge Lensjordebogen fra 1579 havde Hr. Jacob i Grundfør faaet denne Gaards Herlighed ved Mageskifte med Kongen i Stedet for Annekspræstegaarden i Spørring. Gaarden synes at være blevet indlemmet i Præstegaarden i Grundfør, hvorfra den ikke siden blev skilt ud, skønt Præsterne senere igen fik en Anneksgaard i Spørring. Præstegaarden i Grundfør var i 1661 paa 24 Mark Sølv, hvoraf en Del altsaa stammede fra denne Gaard.

gammel Vurdering, der skal omregnes til Mark Guld efter ny Vurdering.

Medens den Korrespondens, der virkelig bestaar mellem Præsteindberetningens Mark Guldtal og Gæsteriet, er af en højst usædvanlig Art, saa er Forholdet mellem Gæsteri og de omregnede Mark Guld (bortset fra to smaa Afvigelser)⁶²⁾ det normale, 1 Hests Gæsteri af hver hæl og hver ægte Brøkdæl af en Mark Guld til og med den fjerde og fire Hestes Gæsteri af Gaarde paa 4 til 6 Mark Guld. Det vil herefter være naturligt at antage, at Grundfjør først har været takseret til Mark Guld ved den gamle Vurdering, og at det er denne Taksation, den stedlige Tradition har holdt i Hævd, og som vi kender fra Præsteindberetningen. Senere hen blev Grundfjør som de fleste andre af Egnens Byer takseret efter den ny Vurdering, og denne Taksation blev bestemmende for Gæsteriydelsernes Størrelse, men var i øvrigt ikke i Stand til at fortrænge den ældre.

Da Grundfjørs Mark Guld, saadan som vi kender dem fra Jordebogen c. 1315 og fra Præsteindberetningen 1661, altsaa maa anses for Mark Guld efter gammel Vurdering, selv naar man gaar ud fra Svend Aakjærs Teori, der regner med kun to skarpt og vidt adskilte Taksationsenheder, siger det sig selv, at Byens Mark Guld ogsaa efter C. A. Christensens Hypotese er at betragte som ældre end dem, der benyttes i de fleste andre af Egnens Byer.

G. Amdrup By.

Da den nedlagte By Amdrup efter den nuværende Amdrupgaards Beliggenhed at dømme har ligget c. 1 km fra Ødum i Galten Herred og ca. 1½ km fra Spør-

⁶²⁾ I Tabellen trykt med federe Typer.

ring i Vester Lisbjerg Herred, er det meget muligt, at Byen oprindelig har haft Jord baade i Ødum og i Spørring Sogne (ganske som f. Eks. Lystrup har Marker baade i Egaa og Elsted Sogne). En saadan Fordeling paa to Sogne kunde i det mindste forklare, at denne By i Jordebøgerne 1544, 1579 og 1599 opføres under Vester-Lisbjerg Herred, medens den i det 17de Aarhundrede regnes med til Ødum Sogn i Galten Herred.

I Amdrup laa der en lille Fæstegaard, hvis Mark Guldtal ikke kendes, og tre Selvejergaarde, af hvilke de to ifølge Præsteindberetningen 1661 hver var paa $1\frac{7}{8}$ og den tredje paa $3\frac{3}{4}$ Mark Guld. Efter Jordebogen 1579 betalte de to mindre Gaarde henholdsvis 3 Hovhestes (1 Jægerhests) og 4 Hovhestes (1 Jægerhests) Gæsteri, altsaa c. 2 Hovheste af hver Mark Guld, medens den store Gaard betalte 4 Hovhestes og 1 Jægerhests Gæsteri, altsaa c. 1 Hovhest af hver Mark Guld. Da to Hovheste af en Mark Guld er det normale Gæsteri af Selvejergaarde, der skattede til Kongen (se nedenfor S. 213 f.), medens Selvejergaarde, der svarede Afgift til Bispen, betalte 1 Hovhests Gæsteri af hver Mark Guld, kunde man tænke sig, at den ene Halvdel af Byen paa den Tid, Gæsteriet blev paalignet, regnedes til Galten Herred, hvis Selvejere maatte yde Kongen Gæsteri, og den anden Halvdel til Vester-Lisbjerg Herred, hvis Selvejere maatte yde Bispen Gæsteri. Jordebogen 1544 medtager alle tre Selvejergaarde, men de to mindre Gaardes Forbindelse med Bispegodset kan naturligvis være sekundær og stammer maaske fra Aarhusgaard Lens Oprettelse efter Reformationen.

H. 9 Byer i Hasle Herred.

I Aaby var der tolv Gaarde, som alle tilhørte Kapitlet. Tilsammen betalte de 46 Hovhestes Gæsteri, og

da Byen 1682 var paa 468 Tdr. Land, svarer der altsaa 10,2 Tdr. Land til hver Hovhests Gæsteri.

I *Gellerup* var der 4 Gaarde, der alle tilhørte Kapitlet, og som tilsammen betalte 16 Hovhestes Gæsteri. Byen var paa 167,9 Tdr. Land, og til hver Hests Gæsteri svarer der altsaa 10,5 Tdr. Land.

I *Aarslev* var der 13 Gaarde, som alle tilhørte Kapitlet og tilsammen betalte 49 Hestes Gæsteri. Da Byen var paa 534,9 Tdr. Land, svarer der altsaa 10,9 Tdr. Land til hver Hests Gæsteri.

I *Hasle* var der 15 Gaarde, hvoraf de to var Kongens eller Bispens Fæstegaarde, medens Resten tilhørte Kapitlet. Tilsammen betalte de 36 Hestes Gæsteri; men en af Gaardene var øde og svarede intet Gæsteri. Byen var paa 601,3 Tdr. Land, og hver Hests Gæsteri svarede altsaa til højst 16,7 Tdr. Land.

I *Brendstrup* var der 6 Gaarde. Kapitlet ejede de 4⁵³⁾, og en synes at have tilhørt en anden gejstlig Stiftelse, men blev i 1587 overdraget til Kapitlet. Den sjette var jordeggen og svarede Afgift til Bispen. Tilsammen betalte Gaardene 16 Hestes Gæsteri, og da Byen var paa 272,9 Tdr. Land, svarede hver Hests Gæsteri altsaa til 17 Tdr. Land.

I *Skejby* var der 13 Gaarde, hvoraf de 6 var Selvejergaarde, medens 6 tilhørte Kapitlet, og en var i privat Eje. Den Gaard, som var i privat Eje, blev 1575 tilskødet Kongen, som 1584 overdrog den til Kapitlet, der aabenbart har sat den i Landgilde efter de samme Satser som dets øvrige Gaarde. Tilsammen betalte Gaardene 34 Hovhestes Gæsteri, og da Byen var paa

⁵³⁾ To af Kapitelgaardenes Gæsteri anføres ikke i de ældste Lensjordebøger. Den ene tilhørte Corporis Christi Præbendet (jvnf. ovenfor S. 185), og den anden har sikkert oprindeligt gjort det samme.

507,1 Tdr. Land, svarede hver Hests Gæsteri altsaa til 14,9 Tdr. Land.

I 1579, da Aarhus Hospital ejede en af Gaardene i *True*, medens Resten enten var jordegne eller tilhørte Kapitlet eller Kronen, betalte Byen 50 Hestes Gæsteri til Aarhusgaard. 1682 var *True* paa 603 Tdr. Land, og hver Hests Gæsteri svarede altsaa til højst 12 Tdr. Land.

I *Kasted* havde Helligaandshuset i 1315 en Ottendedel og Kannikebordet Resten af det ene af Byens to Bol. I 1648 ejede Helligaandspræbendet en og et af Bordpræbenderne, St. Olafs Præbende, fire af Byens Gaarde. Da de fire Gaarde i 1688 var paa i alt $17\frac{3}{4}$ af Byens godt og vel 39 Tdr. Hartkorn, er det sandsynligt, at Kannikebordets Gods 1315 er identisk med St. Olafs Præbendets Gods 1648, der altsaa har været paa 7 Ottinger. Af St. Olafs Præbendets Gaarde betales der 16 Hestes Gæsteri, og af samtlige Gaarde skulde der følgelig være betalt $\frac{16 \cdot 16}{7}$ Hestes Gæsteri, hvis de havde været i Kapitlets Eje. Da Byen i 1682 var paa 290,9 Tdr. Land, svarede der til hver Hests Gæsteri 7,9 Tdr. Land.

I *Yderup* var der 4 Gaarde, hvoraf de to var Selvejergaarde, medens en tilhørte Kapitlet, og den fjerde var Bispens eller Kongens Fæstegaard. Tilsammen betalte de 13 Hestes Gæsteri, og da Byen var paa 158 Tdr. Land, svarede hver Hests Gæsteri altsaa til 12,2 Tdr. Land⁵³).

⁵³) Saaledes som det fremgaar af Eline Gøyes Jordebog (Thisets Udgave S. 231), var det meste af Brabrand By i privat Eje, Lyngby tilhørte Ring Kloster, Todderup var nedlagt (I Henrik Pedersens »De danske Landbrug 1688« er Yderup forvekslet med Todderup), og Geding har oprindelig hørt til Sabro Herred. Derfor har ingen af disse Byer kunnet medtages i Undersøgelsen.

Ser man bort fra Kasted, hvis Gaarde aabenbart betalte relativt for mange Hestes Gæsteri, svarede en Hovhests Gæsteri til 10—17 Tdr. Land med et Gennemsnit paa 13 Tdr. Land. Ifølge Sv. Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog S. 481 (jvnf. »Jyske Samlinger«, 5. Rk., 5. Bd., S. 130 f.) svarede en Mark Gulds Jord paa Aarhuseggen normalt til 9—17 Tdr. Land med et Gennemsnit paa 12—14 Tdr. Land. Man maa følgelig formode, at Gæsteriet for disse Byers Vedkommende i det store og hele har været paalignet med 1 Hests Gæsteri af hver Mark Gulds Jord.

I. Konklusion.

Ud over de i Afsnittene A—G behandlede Byer findes der i Hasle og Ning samt Øster- og Vester-Lisbjerg Herreder ingen By, hvori Bispen og Kapitlet ejede Gods, og hvis Mark Guldtal lader sig bestemme ved Hjælp af de her benyttede Kilder. I alle disse Byer var det imidlertid en Regel med faa og smaa Undtagelser, at *de Gaarde, som i Middelalderen havde svaret Afgift til Bispen eller Kannikerne, betalte en Hovhests Gæsteri af hver hel og hver ægte Brøkdæl af en Mark Guld, hvis de havde mindre end 4 Mark Gulds Jord; Gaarde med 4 til 6 Mark Gulds Jord betalte 4 Hovhestes Gæsteri, og Gaarde med over 6 Mark Gulds Jord betalte 5 Hovhestes Gæsteri.* Da mange af de smaa Gaarde altsaa har betalt lidt mere, og alle store Gaarde betalte lidt mindre end en Hests Gæsteri af hver Mark Guld, maa man forvente, at Antallet af Mark Guld og Antallet af Hovhestes Gæsteri er saa nogenlunde lige store, naar man opererer med større Enheder som hele Byer. Den i Afsnit H foretagne Undersøgelse bekræfter denne Formodning, for saa vidt som det kan paa-

vises, at de Arealer, der svarer til en Hovhests Gæsteri i de Byer i Hasle Herred, hvis Gaarde hørte under Bispen og Kapitlet, har samme Størrelse som de Area-ler, der normalt svarer til en Mark Guld her paa Eg-
nen. Alt taler saaledes for, at alle Gaarde i disse Herre-
der, som havde Bispen eller Kapitlet til Herskab, har
betalt Gæsteri i Overensstemmelse med den anførte
Regel.

I Venge By var der 8 Gaarde, som betalte lige meget i Landgilde, samt en større Gaard, Vengegaard, der betalte dobbelt saa meget som en af de smaa. Før 1573 havde alle de smaa Gaarde svaret 29 og den store Gaard 65 Skæpper Byggæsteri; men i Henhold til Kon-
gens Brev af 22-3-1573 var deres Gæsteri blevet ned-
sat med 8 Skæpper, som udgjorde Afløsningen for deres Jærgæsteri⁵⁴). Da Afløsningen for en Hovhests Gæsteri i Skanderborg Len var 3 Skæpper Byg⁵⁵), bli-
ver det samlede Antal Hovhestes Gæsteri, som paahvi-
lede Venge By, 56 eller 75, eftersom man regner Venge-
gaard med eller ikke, og da Byen ifølge »Exordium
Monasterii Caræ Insulæ« (M. Cl. Gertz' »Scriptores
Minores« II, 169) var paa 30 Mark Guld, betaltes der
altsaa 2—2½ Hovhests Gæsteri af hver Mark Guld.

Af Langeskov By i Ødum Sogn, som efter Præste-
indberetningen 1661 var paa 20 Mark Guld, betaltes
der Malt, som svarede til 52 Hestes Gæsteri. Af Astrup

⁵⁴) Ifølge Skanderborg Lens Jordebog 1573 sammenholdt med Brevet af 22.-3.—1573. Hver af de smaa Gaarde betalte 5 Ørtug, 4 Skpr. Korn, 1 Fjerd. Smør og 1 Brændsvin, og da Kongens Brev fritager dem for Jærgæsteri og alt andet Gæsteri ud over 3 Skpr. Byg af hver Ørtug Korn, og Gaar-
denes Gæsteri ikke desto mindre blev sat til 21 Skæpper, maa de andre Landgildeydelse være omregnet til Korn.

⁵⁵) Se Kr. Erslev »Len og Lensmænd i det sekstende Aarhun-
drede« S. 188.

By i Ødum Sogn, der var paa 14—15 Mark Guld, betales der Malt, som svarede til 39 Hestes Gæsteri. Af fire Selvejergaarde i Selling By i Ødum Sogn, der tilsammen var paa 13—14 Mark Guld, betales der Malt, som svarede til 52 Hovhestes Gæsteri. Selv om en Part af disse Byers Gæsteri var Jægergæsteri, saa synes Antallet af Hovheste altid her paa Egnen at have været mindst dobbelt saa stort som Antallet af Jægerheste, og da Afløsningen for en Hovhests Gæsteri tilmed i Skanderborg Len var lidt større og i Aarhusgaard Len lige saa stor som Afløsningen for en Jægerhest⁵⁶⁾, har man god Grund til at formode, at der ogsaa i disse Byer har været betalt c. 2 Hovhestes Gæsteri af hver Mark Guld.

Da Venge havde tilhørt Øm Kloster og Gaardene i Langeskov, Astrup og Selling var Selvejergaarde, der laa under Kronen, kan Gæsteriet af Gaarde, som ikke svarede Afgift til Bispen og hans Kapitel, være relativt betydeligt større end det Gæsteri, der hvilede paa Bispens og Kannikernes Gaarde⁵⁷⁾. *Den ovenfor bestemte Regel for Forholdet mellem Mark Guld og Hovhestes Gæsteri har altsaa ikke almen Gyldighed* og kan ikke uden videre benyttes til Bestemmelse af Mark Guldtallet for Gaarde, som ikke laa i Aarhus' snævrere Omegn eller hørte under andre end Bispen og Kapitlet.

Da Gaardenes Gæsteri korresponderer med deres Mark Guldtal, skønt de forskellige Byers Mark Guld ingenlunde er lige store, er det overvejende sandsyn-

⁵⁶⁾ Se Kr. Erslev I. c. S. 188 og ovenfor S. 186.

⁵⁷⁾ Det er naturligvis det store Gæsteri, Sv. Aakjær tænker paa, naar han i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog S. 242 og S. 329 antager, at Gæsteriet er identisk med Vinterstuden.

ligt, at Forbindelsen mellem Gæsteriet og Guldvurderingen er et virkeligt Afhængighedsforhold. Tiilsts Mark Guld synes at være Mark Guld efter gammel Vurdering, og da de to Guldvurderinger ikke har det samme Taksationsgrundlag, og Gæsteriet i Tiilst ikke desto mindre staar i samme Forhold til Mark Guldtallet som Gæsteriet i de andre Byer, er Gæsteri og Guldvurdering næppe afhængige af hinanden, fordi Gæsteriets og Mark Guldtallets Størrelse bestemmes af de samme Faktorer. At Guldtaksationen skulde være foretaget paa Grundlag af Gæsteriet er imidlertid udelukket, da Gaarde med 4 Hovhestes Gæsteri kunde være baade 4, 5 og 6 Mark Guld store. *Det maa følgelig være Gaardenes Mark Guldtal, som (direkte eller indirekte) betinger, hvor mange Hovhestes Gæsteri, de skulde svare⁵⁸).*

Ploven og Helgaardens normale Tilliggende synes begge at have udgjort c. 4 Mark Gulds Jord (jvnf. nedenfor S. 223 ff.), og da Gaarde, som havde over 4 Mark Gulds Jord, skulde præstere en relativt mindre Gæsteriydelse end Gaarde, der havde under 4 Mark Gulds Jord, *har Plovens (eller Helgaardens) Størrelse rimeligvis været bestemmende for Fastlæggelsen af Grænsen mellem den Jord, hvoraf der skulde svares meget, og den Jord, hvoraf der skulde svares mindre Gæsteri.* Paa Sjælland var et Bol altid sat til 1 Mark Skyldjord. Om Aarhusegnens Plov paa tilsvarende Maade stedse blev gjort 4 Mark Guld stor, dengang Guldvurderingen blev foretaget, ved vi ikke, da Gaardenes Plovtal ikke kendes for nogen af Aarhusegnens Byer. Den Omstæn-

⁵⁸) Den Hypotese, der ovenfor er fremsat for at forklare Forholdet mellem Gæsteri og Mark Guld i Grundfør, forudsætter og bekræfter altsaa ogsaa Rigtigheden af den Formodning, at Mark Guldtallet er Gæsteriets Paaligningsgrundlag.

dighed, at Bolenes Mark Guldtal praktisk talt altid var Multipla af 4, kunde imidlertid tale derfor (Se nærmere nedenfor S. 226)⁵⁸).

III. Forholdet mellem Kannikegaardenes Kornafgift og deres Mark Guldtal.

Af *Kolt Vestergaard*⁵⁹) betaltes der af hver Mark Guld 0,7 Øre Korn i 1315 og 0,9 Ørtug Korn i 1648 (se Tabellen S. 189). Af *Kolt Østergaard* betaltes der 0,9 Øre i 1315 og 0,45 Ørtug i 1648. Af en Mark Guld i *Egaa* betaltes der 1,2 Øre i 1315⁶⁰) og gennemsnitlig 1,4 Ørtug i 1664 (se Tabellen S. 205). Af en Mark Guld i *Ølsted* betaltes der 1,3 Øre i 1315 og gennemsnitlig 1,3 Ørtug i 1648 (se Tabellen S. 186). Af en Mark Guld i *Vejlby* betaltes der 1,4 Øre i 1315 og gennemsnitlig 1,6 Ørtug i 1648 (se Tabellen S. 185). Af en Mark Guld i *Tiilst* betaltes der 1,4—2,25⁶¹) Øre i 1315 og gennemsnitlig 1,9 Ørtug i 1648 (se Tabellen S. 195). Af en Mark Guld i *Grundfjør* betaltes der 2,9 Øre Korn i

⁵⁸) Den anden af de gamle Matrikuleringsenheder, *Bolet*, kan ikke staa i nogen Relation til *Gæsteriet*, da Bolene ikke er paa lige mange Mark Guld i de forskellige Byer. Heller ikke nogen af Gaardenes øvrige os bekendte Afgifter kan være Mellemlid mellem Guldburderingen og *Gæsteriet*. Forholdet mellem *Ledingen* og *Studen* og *Gæsteriet* er nemlig langt fra saa regelbundet som Forholdet mellem Mark Guldtallet og *Gæsteriet*, og da baade *Fæstegaarde* og *Selvejergaarde* svarede *Gæsteri* efter de samme Regler, kan næppe andre Afgifter komme i Betragtning end *Ledingen* og *Studen*, som engang har været fælles for saavel *Fæstere* som *Selvejere*.

⁵⁹) *Kolt Vestergaard* og *Kolt Østergaard* er ogsaa i 1648 sat til henholdsvis 7,5 og 10 Mark Guld. Landbostavnens Kornafgift 1648 er regnet med til *Kolt Vestergaards*. (Jvnf. ovenfor S. 190).

⁶⁰) Afgiften af *Jorden* i *Egaa* er sat til $\frac{1}{9}$ af *Brydens* Afgift, da *Gaardens* Udsæd er $\frac{1}{9}$ af hans samlede Udsæd.

⁶¹) Eftersom de 6 Mark Gulds *Jord*, der var lejet bort paa ufordelagtig *Maade*, regnes med eller ikke.

1315 og gennemsnitlig 3,3 Ørtug i 1648⁶²) (se Tabellen S. 207). Af et Bol i *Kasted* betaltes der 10,3 Øre Korn i 1315 og gennemsnitlig 13,7 Ørtug i 1648⁶³). Af *Hinnerup By* betaltes der 24 Øre Korn i 1315 og 20 Ørtug i 1648⁶⁴). Bortset fra Kolt Østergaard, hvis

⁶²) De Mark Guld, Jordebogen 1315 opererer med, er altsaa ogsaa Mark Guld efter den gamle Vurdering.

⁶³) St. Olaf Præbendets fire Gaarde regnet for syv Ottinger. (Se ovenfor S. 211).

⁶⁴) I »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 126, er der meddelt en Liste, der viser, hvor mange Tdr. Land 1682 der svarede til 1 Ørtug Korns Udsæd 1315 i Byer, som behandles i Kannikebordets Jordebog. Ved Hjælp af denne Liste (der i øvrigt nu kan suppleres med Egaa 2,37 og Tiilst 2,21) kunde det dokumenteres, dels at begge Vange i de Byer, hvis Udsæd opgives vangevis, ikke dyrkedes hvert Aar, dels at den opgivne Udsæd for disse Byers Vedkommende er den absolutte, ikke, saaledes som det ellers er Tilfældet, den aarlige. Ifølge Jordebogen saaedes der i *Aarslev* i hvert Bol i en Vang 16 Ørtug Korn, og da Byens Gaarde var paa 5½ Bol, saaedes der altsaa i en Vang 88 Ørtug Korn. I 1682 var *Aarslev* paa 535 Tdr. Land, og regner man med, at denne By som de andre, der i Jordebogen omtales som vangeskiftede, havde to Vange, af hvilke kun (godt og vel) den ene blev tilsaet, gaar der paa en Ørtug Korns Udsæd (op mod) 6,08 Tdr. Land i 1682, som er omtrent det dobbelte af Listens største Areal. Den aarlige Kornafgift af et Bol androg efte Jordebogens Opgivelser 16,2 Ørtug Korn, og da Forholdet mellem Kornafgift og Udsæd kan være som 1 til 1 (jvnf. C. A. Christensen i »Historisk Tidsskrift«, 10. Rk., Bd. 1, S. 464 f.), og Udsæden i et Bol i en Vang var 16 Ørtug, stemmer Kornafgiften altsaa udmærket med den Udsæd, man kommer til, naar man ansætter det aarlige Udsædsareal til (lidt mere end) en af Byens Vange. Ligesom Udsæden kun er halvt saa stor som den, man skulde vente efter Byens Areal 1682, saaledes er Kornafgiften imidlertid alt for lille i Forhold til Kornafgiften 1648. Kornafgiften af et Bol i 1648 var nemlig paa 12,6 Ørtug Korn, og da Kornafgiften, som ovenfor paavist, gennemgaaende var faldet til henimod en Tredjedel i Tiden 1315—1648, skulde der være betalt over 30 Ørtug Korn af hvert Bol i 1315. I 1648 ejede Præbendet *Aarslev Byens Præstegaard* og et Stykke øde Jord, medens dens 6 store Gaarde, som betalte 42½ Ørtug Korn, og 6 smaa Gaarde, som betalte 21 Ørtug Korn (altsaa halvt saa meget som de store), tilhørte Præbendet *Egaa*. I 1427 var Ejendomsforholdene i *Aarslev* sandsynligvis de samme. *Biskop Ulriks Vedtægtsændringer nævner dog slet ikke Præbendet Egaas 6 smaa Gaarde*, men anfører kun de 6 store Gaardes Kornskyld, som

Kornskyld aabenbart var nedsat til det halve i 1648, betaltes der altsaa af lige meget Gods omtrent lige saa mange Øre Korn i 1315, som der betaltes Ørtug Korn i 1648. Naar man betænker, at Kornskylden siden 1427 var blevet forhøjet med $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug pr. Gaard (d. v. s. om ved $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$ Ørtug pr. Mark Guld), og at Deling og Sammenlægning af Gaarde o. s. v. kan have haft Forandringer af Kornafgiften til Følge, kan der ikke være Tvivl om, at den Kornafgift, der betaltes af Kapitlets Gaarde, i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede er blevet nedsat til en Tredjedel, idet Gaardene efter Nedsættelsen skulde betale lige saa mange Ørtug Korn, som de før havde betalt Øre Korn⁶⁵).

Da Nedsættelsen aabenbart har haft en rent mekanisk Karakter, og Tiden naturligtvis kun kan gøre de oprindelige Forhold vanskeligere at erkende, finder man bedst den eventuelle Korrespondance mellem Kornaf-

er paa 37 Ørtug i alt. I 1315 laa der i Aarslev sandsynligvis en Gaard, som var tillagt Byens Præst, en Gaard, der tilhørte en Mand ved Navn Johannes Mikkelsen, samt fire store Brydegaarde, en Vandmølle og otte smaa Landbostavne, der alle var Kannikebordets Ejendom. Af Kannikernes Indkomster opgiver Jordebogen c. 1315 imidlertid kun Brydernes Kornskyld, men *indeholder, tvært imod sin Sædvane, intet om Landboernes Afgifter*. Alle de fremdragne Uregelmæssigheder med Hensyn til Aarslevs Udsæd og Kornafgifter vil kunne forstaaes, saafremt man tør antage, at *Landboernes Udsæd i 1315 ikke er regnet med og deres Afgifter 1315 og 1427 ikke opgivet, fordi de baade i 1315 og 1427 dyrkede afsides beliggende, maaske nybrudt Jord (eller de nedlagte Byers Ræthøbøls og Ugotsbøls Tilliggender) og derfor var fritaget for at svare Landgilde*. Da denne Forklaring er rent hypotetisk og heller ikke gør det muligt at beregne den nøjagtige Udsæd og Kornskyld, er Aarslev ikke medtaget ved denne Jævnførelse af de forskellige Byers Kornafgift 1315 og 1648.

⁶⁵) Om Tidspunktet for Nedsættelsen se C. A. Christensens Afhandling i »Historisk Tidsskrift«, 10. Rk., Bd. 1, S. 446 ff. En lignende regelmæssig Nedsættelse af Kornafgiften er t. Eks. for Falsters Vedkommende paavist af Sv. Aakjær i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog S. 293 og af P. Rønn Christensen i »Fortid og Nutid« 1941, S. 90 f.

gift og Mark Guldtal ved Hjælp af den ældste Kilde, Jordebogen c. 1315. I 1315 betaltes der af 1 Mark Gulds Jord 2,85 Øre Korn i *Grundfør*, 1,4—2,25 Øre i *Tilst*, 1,33 Øre i *Ølsted*, 1,43 Øre i *Vejlby*, 1,18 Øre i *Egaa* og 0,80 Øre i *Kolt*. Ser man bort fra *Tilst* og *Grundfør*, hvis Mark Guld rimeligvis var Mark Guld efter gammel Vurdering, betaltes der gennemsnitlig 1,18 Øre Korn af hver Mark Guld.

Gennemgaar man de Byer i Hasle Herred, hvori Kapitlet ejede Jord, men hvis Mark Guldtal ikke kendes fra Jordebogen c. 1315, betaltes der af 1 Gaard i *Yderup* 4 Hestes Gæsteri og (i 1648) 3 Ørtug Korn, altsaa 0,75 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 11 Gaarde i *Aaby* betaltes der 43 Hestes Gæsteri og 43 Ørtug Korn, altsaa 1 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 4 Gaarde i *Gellerup* betaltes der 16 Hestes Gæsteri og 16 Ørtug Korn, altsaa 1 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 5 Gaarde i *Kasted* betaltes der 18 Hestes Gæsteri og 19 Ørtug Korn, altsaa 1,06 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 4 Gaarde i *True* betaltes der 13 Hestes Gæsteri og 15 Ørtug Korn, altsaa 1,15 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 13 Gaarde i *Aarslev* betaltes der 49 Hestes Gæsteri og 69½ Ørtug Korn, altsaa 1,42 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 13 Gaarde i *Hasle* betaltes der 32 Hestes Gæsteri og 44½ Ørtug Korn⁶⁶⁾, altsaa 1,39 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 7 Gaarde i *Skejby* betaltes der 19 Hestes Gæsteri og 30 Ørtug Korn, altsaa 1,58 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Af 5 Gaarde i *Brendstrup* betaltes der 15 Hestes Gæsteri og 32 Ørtug Korn, altsaa 2,13 Ørtug for hver Hests Gæsteri. Ser man bort fra *Brendstrup*, hvis Kornafgift

⁶⁶⁾ En af de Gaarde, der tilhørte Kapitlets bona communia, har aabenbart faaet sit Gæsteri slaaet sammen med sin Bygafgift i det 17. Aarhundrede.

er henimod det dobbelte af den normale, betaltes der gennemsnitlig 1,17 Ørtug Korn for hver Hests Gæsteri. Da det ovenfor skulde være dokumenteret, at 1 Hovhests Gæsteri svarede til c. 1 Mark Gulds Jord, og at Kornafgiften i Tiden 1315—1648 først var nedsat til en Tredjedel og siden forhøjet en Smule, er der rimeligvis før Landgildens Nedsættelse blevet betalt gennemsnitlig c. 1 Øre Korn af hver Mark Guld i disse 8 Byer. I Brendstrup er Kornafgiften paalignet, som om dens Mark Guld ligesom Nabobyen Tiilsts var Mark Guld efter gammel Vurdering.

Baade af Jordebogens Opgivelser og af Jævnførelsen mellem Gæsteriet og Kornafgiften 1648 fremgaar det, at Kornafgiften af en almindelig Mark Gulds Jord var nogenlunde den samme i de forskellige Byer, nemlig *før Landgildens Nedsættelse 1 eller godt og vel 1 Øre Korn og efter Landgildens Nedsættelse 1 eller godt og vel 1 Ørtug Korn. Af Mark Guld efter gammel Vurdering var Kornafgiften c. dobbelt saa stor.* Naar man skal bestemme en Gaards Mark Guldtal, er det ikke dens Kornafgift før eller umiddelbart efter Landgildens Nedsættelse, men saa godt som altid det 17. Aarhundredes Kornskyld, man kender. *For Kannikegaardenes Vedkommende kan man regne med, at der c. 1650 blev svaret mellem 1 og 1½ Ørtug Korn af hver almindelig Mark Gulds Jord.*

Det synes indlysende, at Gaardenes Mark Guldtal og deres Kornskyld direkte eller indirekte maa være afhængige af hinanden. At behandle Spørgsmaalet om Grundlaget for Guldvurderingen og Kornafgiftens Paaligning i denne Forbindelse vil dog ikke være muligt, da de ingenlunde uvæsentlige Bidrag til Diskussionen om Forholdet mellem Guldvurdering, Kornafgift, Udsæd og Areal, som Jordebogen c. 1315 giver, ikke lader

sig udnytte, før Landboforholdene i en Række Byer, der ligger uden for de 4 Herreder, har været underkastet en indgaaende Undersøgelse.

IV. Forholdet mellem Gaardenes Mark Guldtal og Plovtal og deres Ansættelse i Helgaarde, Halvgaarde

O. S. V.

Sætter man et Bol⁶⁶⁾ = $\frac{1}{4}$ Gaard, fremgaar det af Tabellen S. 185, at $94\frac{1}{2}$ Mark Guld svarede til 91 Hovheste og 23 Helgaarde i *Vejlby*. En Helgaard svarede altsaa til 4,11 Mark Guld og 3,95 Hovheste. I *Ølsted* svarede 26 Mark Guld til 31 Hovheste og $7\frac{1}{4}$ Helgaard (se Tabellen S. 186). En Helgaard svarede altsaa til 3,59 Mark Guld og 4,28 Hovheste. I *Kolt* svarede 17,7—20 Mark Guld til 12 Hovheste og $2\frac{1}{2}$ Helgaard (se Tabellen S. 189). En Helgaard svarede altsaa til 7,08 Mark Guld og 4,80 Hovheste. I *Tiilst* svarede 36 Mark Guld til 38 Hovheste og $8\frac{3}{4}$ Helgaard (se Tabellen S. 195). En Helgaard svarede altsaa til 4,11 Mark Guld og 4,34 Hovheste. I *Egaa* svarede 28,3 Mark Guld til 25 Hovheste og 6 Helgaarde (se Tabellen S. 205). En Helgaard svarede altsaa til 4,72 Mark Guld og 4,17 Hovheste. I *Grundfør* svarede 74,62 af de rekonstruerede Mark Guld efter ny Vurdering til 62 Hovheste og $14\frac{2}{3}$ Helgaard (se Tabellen S. 207). En Helgaard svarede altsaa til 5,09 Mark Guld og 4,23 Hovheste.

Undersøger man Forholdet mellem Gæsteriet og Gaardenes Størrelse i de Byer i Hasle Herred, som helt eller delvis havde hørt under Bispen og Kapitlet, men hvis Mark Guldtal ikke kendes, svarede 16 Hovheste i

⁶⁶⁾ For Bolets Størrelse, især paa Sjælland, har Fr. Skrubbeltrang gjort Rede i »Husmand og Inderste«, S. 17. Aarhus-egnens Bol er aldrig jordløse Huse, men altid smaa Gaarde.

Gellerup til 4 Helgaarde efter Matriklen 1664. En Helgaard svarede altsaa til 4 Hovheste. I *Brendstrup* svarede 16 Hovheste til 5 Helgaarde. En Helgaard svarede altsaa til 3,20 Hovheste. I *Aaby* svarede 46 Hovheste til $10\frac{1}{2}$ Helgaard. En Helgaard svarede altsaa til 4,38 Hovheste. I *Hasle* svarede 35 Hovheste til $8\frac{3}{4}$ Helgaard. (En Gaards Gæsteri kendes ikke, en anden Gaards Størrelse er ikke opgivet i Matriklen 1664). En Helgaard svarede altsaa til 4 Hovheste. I *Aarslev* svarede 34 Hovheste til $7\frac{1}{4}$ Helgaard. (Tre Gaards Størrelse er ikke opgivet). En Helgaard svarede altsaa til 4,69 Hovheste. I *Kasted* svarede 14 Hovheste til 3 Helgaarde. (En Gaards Størrelse er ikke opgivet, og 4 Gaarde tilhørte hverken Bispem eller Kapitlet). En Helgaard svarede altsaa til 4,67 Hovheste. I *True* er nogle af Gaardene i det 16. Aarhundredes Kilder vanskelige at identificere med Gaardene i det 17. Aarhundredes Kilder. Lensjordebogen 1579 anfører imidlertid 15 Gaards Gæsteri, der tilsammen var paa 50 Hovheste, og i Matriklen 1664 opgives Størrelsen paa 15 Gaarde, som i alt udgjorde 11 Helgaarde. En Helgaard svarede altsaa til 4,55 Hovheste. *Skejby* og *Yderup* maa lades ude af Betragtning, da Gaardene i disse Byer uanset deres meget forskellige Størrelse betegnes som Helgaarde, vel paa Grund af Begrebet en (hel) Gaards Forveksling med Begrebet en Helgaard⁶⁷).

Gennemsnitlig svarede en Helgaard til 4,78 Mark Guld i de 6 Byer, hvis Guldtal kendes, og til 4,25 Hovheste i alle de undersøgte Byer. Da der betaltes c. 1 Hovhests Gæsteri af hver Mark Guld, var det aabenbart en fast Norm, at Gaardene omregnede til Hel-

⁶⁷) Naar en Gaard blev delt i to lige store, var der paa tilsvarende Maade Mulighed for at forveksle saadanne halve Gaarde med Halvgaarde.

gaarder havde om ved, som oftest lidt over, 4 Mark Gulds Jord pr. Helgaard.

Den Forbindelse, der er konstateret mellem Guld- vurderingen og Gaardenes Ansættelse i Helgaarde, Halvgaarde o. s. v., lader sig nøjere bestemme ved Hjælp af Tabellerne S. 185—207, der viser, at *Gaarde, der har mindre end 2 Mark Gulds Jord, kan betegnes, og at Gaarde med 1 Mark Gulds Jord og derunder altid betegnes som Bol, $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{3}$ Gaarde. Gaarde med over 1, men under 3 Mark Gulds Jord kan betegnes, og Gaarde med 2 Mark Gulds Jord betegnes altid som $\frac{1}{2}$ Gaarde. Gaarde med over 2, men under 4 Mark Gulds Jord kan betegnes som $\frac{2}{3}$ eller $\frac{3}{4}$ Gaarde. (Ingen af disse Betegnelser er dog slaaet rigtigt igennem, saaledes at Gaarde paa 3 Mark Gulds Jord i Regelen betegnes som $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ Gaarde). Gaarde, som har mere end 3 Mark Gulds Jord, kan betegnes, og Gaarde med 4 Mark Gulds Jord og derover betegnes altid som $\frac{1}{1}$ Gaarde⁶⁸). Naar Helgaardene gennemsnitlig havde mere end 4 Mark Gulds Jord, hænger det sammen med, at Gaarde paa 4 Mark Gulds Jord og derover kaldes Helgaarde, selv om nogle af dem har 6 eller endnu flere Mark Gulds Jord.*

C. A. Christensen oplyser i sin Afhandling om Ledingssatserne i »Med Lov skal Land bygges«, at Ordet Halvgaard første Gang findes anvendt i et Aktstykke fra 1392. Der er altsaa Grund til at formode, at Gaardenes Ansættelse i Helgaarde, Halvgaarde og Bol stammer fra Valdemar Atterdags eller Dronning Margretes Regeringstid, ganske som Tilfældet var med Ledingsskattens Omregning til Grot⁶⁹). Under alle Omstændig-

⁶⁸) De faa Afvigelser fra Reglerne er trykt med federe Typer i Tabellerne. — Betegnelsen Dobbeltgaard synes ikke at være benyttet paa Aarhusegnen.

⁶⁹) Se Sv. Aakjær i »Historisk Tidsskrift« 9. Rk., Bd. 2, S. 54.

heder er Ansættelsen yngre end Guldvurderingen, og da den desuden korresponderer med Gaardenes Mark Guldtal og er foretaget efter en Sats, som er mindre differentieret end Guld(- og Sølv)vurderingens, er der intet til Hinder for, at *det kan være Gaardenes Mark Guldtal, som var bestemmende for deres Klassificering i de forskellige Størrelsesgrupper.*

I sin Bog »Aarhus Hospital«, S. 12, har C. J. T. Thomsen omtalt en Del Breve, som angaar Hospitalets Plovhavre, og hvoraf det fremgaar, at Plovhavren skulde svares med 3 Skæpper af en Helgaard, $1\frac{1}{2}$ Skæppe af en Halvgaard og 1 Skæppe af et Bol. Da Plovhavren er en middelalderlig Afgift⁷⁰⁾, som efter Navnet at dømme har været paalignet paa Grundlag af Matrikuleringsenheden en Plovs Jord, *er Helgaarden efter al Sandsynlighed en Afløser for Ploven, der altsaa maa antages at svare til Helgaardens normale Tilliggende eller c. 4 Mark Gulds Jord.* I Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog S. 452 ff. og i Afhandlingen »Plov og Havne« i »Med Lov skal Land bygges«, S. 277 ff., har Sv. Aakjær paavist, at i Sønderjylland var Ploven gennemsnitlig 46,4 Tønder Land, medens den sjællandske Plov var gennemsnitlig 57,8 Tdr. Land (Skatteploven) eller 42,9 Tdr. Land (Præsteploven). Da en Mark Guld efter ny Vurdering gennemsnitlig var paa 12—14 Tdr. Land, bekræfter Sv. Aakjærs Bestemmelse af den sønderjydske og den sjællandske Plov og de Slutninger, der ovenfor drages med Hensyn til Plovens Størrelse paa Aarhusegnen, gensidigt

E. Arups »Danmarks Historie«, II, S. 108 og C. A. Christensen I. I. I »Fortid og Nutid« 1942, S. 139 gør P. Rønn Christensen gældende, at Selvejerbøndernes Inddeling i Skattelæg ligeledes maa dateres til Midten af det 14. Aarhundrede.

⁷⁰⁾ I et Kongebrev fra 1512 hedder det om Plovhavren, at den har været svaret »af Arilds Tid«. (Se C. J. T. Thomsen I. I. og i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1911, S. 81 ff.).

hinanden. Om Ploven altid var gjort 4 Mark Guld stor, saaledes at en mere intim Forbindelse mellem Ansættelsen i Helgaarde, Halvgaarde og Bol og Plovtaksationen var mulig, lader sig, som omtalt S. 215, ikke afgøre, da de enkelte Gaardes Plovtal ikke kendes for nogen By i de fire Herreder⁷¹).

Da Fæstegaardenes og Selvejergaardenes Størrelse er takseret efter de samme Regler, og Gæsteriet er den eneste os bekendte Ydelse, som kan have været fælles for Selvejere og Fæstere i det 14. Aarhundrede, kan næppe nogen anden Afgift komme i Betragtning som Grundlag for Størrelsesklassifikationen. Hvis Gæsteriet er ældre end Gaardenes Ansættelse i Helgaarde, Halvgaarde og Bol, er Forholdet mellem Gaardenes Gæsteri og deres Størrelsesbetegnelser af en saadan Art, at det er muligt, om end lidet sandsynligt, at Gæsteriet har været Mellemlid mellem Guldvurderingen (Plovtaksationen) og Størrelsesklassifikationen.

V. Tidligere angivne Metoder til Bestemmelse af Byers og Gaardes Mark Guldtal.

A. Ifølge de Beregninger, som er foretaget i Svend Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog S. 482 og i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5., S. 130 f., svarede en Mark Gulds Jord paa Aarhuseggen til gennemsnitlig 12—14 Tdr. Land i 1682. Dividerer man Byernes Areal i Tdr. Land 1682 med 13, finder man altsaa deres omtrentlige Mark Guldtal.

⁷¹) Gaardenes Bol-, Fjerdings- og Ottingtal korresponderer ikke saa godt med deres Størrelsesklassifikation som deres Mark Guldtal.

B. Aarhusegnens Bol var i Regelen paa 8 Mark Guld⁷²⁾ og synes altid at være Multipla af 3 eller som oftest 4 Mark Guld⁷³⁾ (rimeligvis fordi Bolene havde været delt i Plove paa c. 4 Mark Gulds Jord⁷⁴⁾). Da Bolene i de fleste Tilfælde lader sig bestemme ved de af Henrik Larsen fundne Metoder, kan man ikke sjældent korrigere en Beregning af en Bys Mark Guldtal gennem en Bestemmelse af Byens Bol.

C. Jyske Lov III, 12 sætter Ledingsskattens Størrelse i Relation til Gaardenes Mark Guldtal. Det er derfor almindelig antaget, at Ledingen og de andre Selvejerafgifter, som vi kender fra det 16. og 17. Aarhundredes Kilder, er afhængige af Guldvurderingen, selv om der ingenlunde hersker Enighed om Arten af denne Afhængighed. Selvejergaardene i Vejlbj, Ølsted, Tiilst og Grundfør, der alle har svaret Leding til Bispen, betalte af 5,33 Mark Guld⁷⁵⁾ 8 Grot eller 6 Grot, af 5,17 Mark Guld 8 Grot (2 Gaarde) eller 4 Grot (3 Gaarde), af 4 Mark Guld 6 Grot eller 4 Grot (2 Gaarde), af $3\frac{3}{4}$ Mark Guld 4 Grot (2 Gaarde), af $3\frac{1}{2}$ Mark Guld 4 Grot (2 Gaarde) eller 2 Grot, af $3\frac{1}{4}$ Mark Guld 2 Grot, af 3 Mark Guld 4 Grot (3 Gaarde), af 2,16 Mark Guld 4 Grot, af 2 Mark Guld 8 Grot eller 4 Grot (2 Gaarde) eller 2 Grot, af $1\frac{7}{8}$ Mark Guld 2 Grot og af 1,67 Mark Guld 4 Grot. Nogen egentlig Sammenhæng mellem Gaardenes Mark Guldtal og deres Ledingsafløsning synes der altsaa ikke at være. At træffe Afgørelse i dette og de andre Spørgsmaal,

⁷²⁾ Se Sv. Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog S. 485 og S. 481, hvor Arealet pr. Mark Guld i Lystrup, Kasted og Aarslev er beregnet ud fra den Forudsætning, at disse Byers Bol var 8 Mark Guld store.

⁷³⁾ Se »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 130, Fodnoten.

⁷⁴⁾ Jvnf. ovenfor S. 215 f.

⁷⁵⁾ For Grundførs Vedkommende er der regnet med de rekonstruerede Mark Guld efter ny Vurdering.

som angaar Forholdet mellem Guldvurderingen og Selvejernes Afgifter, er imidlertid ikke muligt, før der er tilvejebragt et større Materiale ved Bestemmelse af Gaardenes Mark Guldtal i en Række andre af Aarhusens Byer.